

RADOVI
Zavoda za znanstveni rad
HAZU Varaždin

UDK 347.784(497.523)-05JAG+WEI
Pregledni članak
Review

ANA KANIŠKI
Varaždin
ana.kaniski@gmail.com

Primljeno: 08. 11. 2023.
Prihvaćeno: 23. 09. 2024.
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/y7v64t4gky>

SPOMENIK VATROSLAVU JAGIĆU U VARAŽDINU I SLOVENSKI KIPAR JANEZ WEISS

Povodom stogodišnjice smrti Vatroslava Jagića, historijat i studija iznose događaje, društva, osobe i umjetnike koji su u petnaestogodišnjem razdoblju sudjelovali u narudžbama i izradi kiparskih djela s portretom filologa i spomenikā dostojnog svjetski slavnome slavistu. U naporima je sudjelovao gimnazijski profesor i povjesničar Krešimir Filić, u sklopu Varaždinske gimnazijske ekstenze koja je inicirala “podignuće” spomenika 1923. i Varaždinskog muzealnog društva koje ga je postavilo 1938. godine. Budući da su na smještaj i izradu utjecale odluke donesene 1920-ih, osvrće se i na doprinos kipara Rudolfa Valdeca. Spomenik je izradio slovenski kipar Janez Weiss na kraju studija kiparstva na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Analizira se brončana skulptura i ukazuje na kiparev utjecaj na slovensku likovnu umjetnost. Prvi se puta iznose pismo Rudolfa Valdeca naručitelju oko narudžbe i fotografije Weissova sadrenoga modela za spomenik,¹ i sačuvani spisi koji osvjetljavaju narudžbe.

Ključne riječi: Vatroslav Jagić; Krešimir Filić; Varaždinska gimnazijska ekstenza; Rudolf Valdec; Varaždinsko muzealno društvo; Janez Weiss; Frane Kršinić; Boris Kalin; Ferenc Király; Primož Trubar; spomenik; sadrena skica; sadreni model; brončana skulptura; gradsko šetalište.

¹ Autorica nova saznanja iznosi zahvaljujući Martini Bagatin, konzervatorici-restauratorici savjetnici fotografija i papira iz Središnjega laboratorija za konzervaciju i restauraciju Hrvatskog državnog arhiva. Zahvaljuje joj na dokumentiranju stanja spisa i fotografija, izradi prijedloga radova, identifikaciji fotografskih procesa (tehnike), suhom čišćenju, ravnanju i ručnom restauriranju fotografija.

Sl. 1. Janez Weiss, *Spomenik Vatroslavu Jagiću*, otkriven 16. listopada 1938. Gradsko šetalište, Varaždin. (Foto: A. K., 2022.)

1. UVOD

O portretima Vatroslava Jagića (Varaždin, 6. srpnja 1838. – Beč, 5. kolovoza 1923.) čita se u radovima gimnazijskog profesora Krešimira Filića.² Svjedočio je i provodio napor kulturnih društava, Varaždinske gimnazijske ekstenze koja je 1923. kod hrvatskoga kipara Rudolfa Valdeca (Krapina, 8. ožujka 1872. – Zagreb, 1. veljače 1929.) naručila spomenik i Varaždinskog muzealnog društva koje je na prije dogovorenom mjestu u gradskom parku 16. listopada 1938. godine otkrilo današnji spomenik, rad mladoga slovenskog kipara Janeza Weissa (sl. 1). Tadašnji izvor za istraživanje izrade i (ne)podignuća spomenika novine su i kritički osvrt povjesničara umjetnosti Antuna Jirouška.³

² Krešimir FILIĆ, "Spomenik Vatroslava Jagića u Varaždinu", *Vijenac*, br. 12, 16. lipnja 1924., 394.; *Isti*, "Varaždinski muzej", *Narodna starina*, Zagreb, 1925., br. 11., 317-328.; *Isti*, *Varaždinski muzej*, Varaždinsko muzealno društvo, Varaždin, 1943.; *Isti*, "Bogatstvo starih spomenika grada Varaždina", *Varaždinske vijesti*, br. 835, 22. veljače 1962., 4.; *Isti*, *Lik Vatroslava Jagića*, samoizdat, Varaždin, 1963.; *Isti*, "Pučko-prosvjetni rad Varaždinske gimnazijske ekstenze i Varaždinskog pučkog sveučilišta od 1920. [do] 1941.", *Prilozi historiji Varaždina*, Narodno sveučilište "Braća Ribar" i Ogranak Matice hrvatske Varaždin, Varaždin, 1967., 108-118.

³ A[ntun] J[iroušek], "Jagićevo poprsje, plaketa i spomenik od prof. R. Valdeca", *Vijenac*, br. 12, 16. lipnja 1924., 393.

Desetljeće poslije događajima i umjetnicima više su pažnje posvetili povjesničari umjetnosti, iz različitih gledišta. Ljerka Šimunić [1988.] u okviru izložbe povodom obljetnice rođenja slavista,⁴ a unutar Valdecova opusa Grgo Gamulin [1998.],⁵ Ana Adamec [2001.],⁶ Tatijana Gareljić [2012.],⁷ i Enes Quien [2012., 2012.-2015.].⁸ Povjesničar Vladimir Huzjan [2012., 2017.] piše u okviru Filićeva doprinosa proslavi tisućljeća hrvatskoga kraljevstva i društvenoga i kulturnoga ozračja u Varaždinu u međuratnom razdoblju.⁹ Hrvatska historiografija navodi Janeza Weissa kao mladoga studenta na studiju u Zagrebu.¹⁰ Koautorica Asta Vrečko [2021.] u katalogu izložbe *Spone* piše o slovenskim umjetnicima na studiju Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu.¹¹ Najviše pažnje kiparu je dosada dala slovenska historiografija nekrologom iz 1944. godine,¹² izložbom koja je 1945. godine izložila opuse umjetnika poginulih u slovenskome NOB-u,¹³ i biografskom bilješkom povjesničarke umjetnosti Aste Znidarčič [2013.].¹⁴ Povodom obljetnice Jagićeva rođenja 2023. godine kustosica Jelena Rančić [2023.] priredila je izložbu o slavistu u Gradskom muzeju Varaždin.¹⁵

⁴ Ljerka ŠIMUNIĆ, *Vatroslav Jagić: uz 150. obljetnicu rođenja*, Gradski muzej Varaždin (dalje: GMV), Varaždin, 1988.

⁵ Grgo GAMULIN, *Hrvatsko kiparstvo XIX. i XX. stoljeća*, ur. Milan Mirić, Naprijed, Zagreb, 109-110., 113-118.

⁶ Ana ADAMEC, *Rudolf Valdec*, "A. G. Matoš", Zagreb – Samobor, 2001.

⁷ Tatijana GARELIJĆ, "U povodu 140. obljetnice rođenja: Rudolf Valdec (1872.-1929.) – plakete i medalje iz fundusa Moderne galerije u Zagrebu", *Numizmatički vjesnik*, Hrvatsko numizmatičko društvo, Zagreb, god. 54, br. 65, 2012., 206-219.

⁸ Enes QUIEN, *Kipar Rudolf Valdec: život i djelo (1872.-1929.) [disertacija]*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2012.; Isti, "Utjecaj političkih događaja na sudbinu spomenikâ Rudolfa Valdeca", *Analitičke gale-rije Augustinčić*, Muzeji Hrvatskoga zagorja – Galerija Antuna Augustinčića (dalje: MHZ – GAA), Klanjec, br. 32-35, 2012.-2015., 159-184.

⁹ Vladimir HUZHAN, "Uloga Krešimira Filića u proslavi tisuću godina postojanja hrvatskog kraljevstva u Varaždinu 1925. godine", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Varaždin*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (dalje: HAZU) i Grad Varaždin, Zagreb – Varaždin, br. 23, 2012., 75-103.; Isti, *Varaždin i vojska u međuratnom razdoblju (1918.-1941.)*, HAZU i Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, Varaždin, 2017.

¹⁰ Vanja RADAUŠ, "Akademija likovnih umjetnosti i NOB", *Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu 1907-1987*, ur. Josip Biffel, Đuro Seder, Mladen Pejaković, Ive Šimat-Banov, Zdravko Tišljar, Vera Turković, Akademija likovnih umjetnosti (dalje: ALU) u Zagrebu, Zagreb, 1987., 53-57.; "Studenti 1907.-2000.", *ALU u Zagrebu: 1907-1997*, ur. Dubravka Babić, Miroslav Gašparović, Miroslav Šutej i Ante Rašić, ALU u Zagrebu, Zagreb, 2002., 652-747.

¹¹ Asta VREČKO, "Zagrebačka ALU i slovenska umjetnost između dvaju ratova", *Spone: Zagrebačka ALU i slovenski umjetnici između dva svjetska rata*, Nacionalni muzej moderne umjetnosti Zagreb, 20. travnja 2021. – 20. lipnja 2021., ur. Asta Vrečko i Dajana Vlaisavljević, Nacionalni muzej moderne umjetnosti (dalje: NMMU) i ALU, 2021., 43-66.

¹² "Akademijski slikar Janez Weiss-Belač", *Ljudska pravica*, br. 179., 18. studenog 1945. (dalje: »Belač«, *Ljudska pravica*, 18. studenog 1945.), 6.

¹³ *Za svobodu padli umetniki: Hinko Smrekar, Franjo Golob, Lojze Šušmelj, Janez Weiss-Belač, Milena Dolgan*, Društvo slovenskih upodobljajočih umetnikov, Ljubljana, 1945.

¹⁴ Asta ZNIDARČIČ, "Weiss, Janez (1915–1944)". *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti

2. POKRETAČ INICIJATIVE: VARAŽDINSKA GIMNAZIJSKA EKSTENZA

Nepunih tjedan dana po Jagićevoj smrti lokalne novine lamentiraju: "Mjesec je tek dana, da je čitav slavenski svijet zaželio najvećem svjetskom slavisti [...], da sačuva kroz dugi niz godina onu svježinu i čilost i da i nadalje bude na dobrobit slavenske filologije. A danas se je Slavenstvo zavilo u crno".¹⁶ Varaždinska gimnazijska ekstensa, piše tajnik Krešimir Filić [1924.], krajem kolovoza 1923. godine zaključki da, kako bi pokazala da Varaždin znade cijeniti svojega najvećeg sina, na pokojnikovu kuću postavi spomen-ploču s brončanom plakatom s portretom slavista pa se obratila pokojnikovom rođaku, hrvatskom kiparu Rudolfu Valdecu. Želeći sakupiti sredstva za spomen-ploču i spomenik, u prodaju su pustili razglednice: s portretom pokojnika i s prikazom njegove rodne kuće i *Nadgrobnoga spomenika obitelji Jagić* na gradskom groblju.¹⁷ Prodaju su poduprle škole predvođene gimnazijom i višom djevojačkom školom. Filić [1967.] piše da je glavni pokretač "žive akcije" u Zagrebu profesor Adolf Wissert, nastavnik na zagrebačkoj trgovačkoj akademiji.¹⁸ Valdec boravi u Varaždinu 13. i 14. listopada i s Ekstenzom izabire mjesto u gradskom parku za budući spomenik i ugovara pojedinosti.¹⁹ Deset dana ranije, Ekstenza moli dodatna sredstva od Gradskoga poglavarstva Varaždin, što vijećnici Prosvjetnog odbora prihvaćaju 23. listopada; sredstva za "podignuće" spomenika odlučuju osigurati iz gradskog proračuna.²⁰

Prema umjetnikovoj želji, izaslanici Ekstenze su u kiparevom atelijeru u ožujku 1924. godine pregledali skice za plaketu, poprsje i spomenik, s kojima su bili zadovoljni. Filić [1924.] dodaje da će manje plakete izraditi prema velikoj i prodavati ih po umjerenoj cijeni ne bi li prikupili dodatni novac. Spomen-ploču žele otkriti u ljeto. Zbog manjka sredstava otkriće spomenika odgađaju u iduću godinu kako bi

in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/osebba/sbi835135/#slovenski-biografski-leksikon> (7. svibnja 2020) (dalje: ZNIDARČIČ, 2013.).

¹⁵ Izložbu povodom stogodišnjice Jagićeva rođenja priredila je i 29. rujna 2023. godine otvorila Jele-na Rančić, kustosica i voditeljica Zbirke ostavština Jagić-Kukuljević (dalje: ZOJK). Autorica joj zahvaljuje na istraživanju, a na fotografijama muzejskom fotografu Andreju Švogeru.

¹⁶ "Dr. Vatroslav Jagić", *Narodno jedinstvo*, br. 32., 11. kolovoza 1923., 1-2.

¹⁷ Državni arhiv u Varaždinu (dalje: DAVŽ), [0635] JAGIĆ, Vatroslav (Varaždin, 1838 – Beč, 1923) – Varaždin, Zagreb, Odesa, Beč; 1856/1922: kut. 1; 0,08. PrP; Sl., razglednica: *Rodna kuća i grob Dr. Vatroslava Jagića u Varaždinu*.

¹⁸ FILIĆ, 1967., 112.

¹⁹ FILIĆ, 1924., 394.; Zabilježio Filić na sjednici Prosvjetnoga odbora 14. listopada. GMV. *Spomenica i knjiga zapisnika varaždinske gimnazijske ekstenze. Varaždin, 30. studenog 1921. – 2. veljače 1929.*, GMV-57462 (dalje: *Spomenica Ekstenze*), 55-66.

DAVŽ, [0649] Gradsko poglavarstvo Varaždin – Varaždin (1918.-1941.), Zapisnici skupština Gradskog zastupstva, Gradskog vijeća 1919.-1941. (dalje: [0649] GPV (1918.-1941.), Zapisnici (1919.-1941.)), *Zapisnik sjednice 3. listopada 1923., točka 24.*, br: 7715/1923.

²⁰ FILIĆ, 1924., 394.

ga priključili programu proslave tisućljeća hrvatskoga kraljevstva u Varaždinu. Nada se da će svi Hrvati rado poduprijeti podignuće spomenika jer "[...] ga uz tako povoljne uvjete ne bi nikad bilo moguće podići".²¹ Nakon lipanjskog izvješća u slavistu posvećenom *Vijencu*, Filić [1924.] u lokalnim novinama krajem kolovoza izvješćuje da će "[...] još ove jeseni doći do otkrića spomen-ploče".²²

Krajem listopada Filić žali da se otkriće spomen-ploče otegnulo "[...] radi nesređenih prilika u našem gradu [...]" i potvrđuje odgodu sve dok se sredstva ne skupe. Ističe da se gradsko zastupstvo (ili većina) pokazalo "sićušnim" jer je odbilo dati i "najmanju" svotu, kao da je bilo protiv podizanja; zaključuje da su spomen-ploča i poprsje gotovi te će "daskora" doći u grad.²³ Na sjednici Ekstenzina Prosvjetnoga odbora 19. listopada 1924. godine, uzvanik Nikola Pečornik komentira situaciju u gradu nadajući se "[...] da će ta proslava biti kulturnom i da se neće dogoditi kod nas kao u Zagrebu, da su se posvađali".²⁴ Nesuglasje mjesnih društava kao razlog odgode indicira Filić, u svom novembarskom komentaru na vijest u novinama suprotnoga političkog opredjeljenja koje pišu da je odbor Varaždinskih Hrvatica povodom proslave tisućljeća hrvatskoga kraljevstva odlučio u Varaždinu podići *Jagićev dom*. Filić opaža: "Dok se još pred par mjeseci ustajalo protiv *Jagićevog* (vrlo lijepog i velikog) spomenika, koji će stajati tek oko 40.000 Dinara sad se dolazi s protivne strane s idejom Jagićevog doma".²⁵ Kako Varaždinci nisu bili ujedinjeni u odabiru programa i vremena proslave tisućljeća, povjesničar Vladimir Huzjan [2017.] ocrtava da na području kulture nije bilo jedinstva i politička situacija u gradu i dalje je bila napeta.²⁶ Smatrajući proslavu nepotrebnom paradom, Ekstenza predvođena Filićem i Varaždinsko muzealno društvo priređuju drugu, u studenom 1925. godine.

Program otkrića-spomen ploče čita se u novinama *Narodno jedinstvo* i Filićevom izvješću u Spomenici.²⁷ U subotu navečer 14. studenog 1925. godine, Varaždinsko pjevačko društvo "Tomislav" priredilo je ilirske pjesme i prof. Božidar Širola predavanje. Među uzvanicima koji su došli usprkos ružnom vremenu bili su Stanka i Milan Rešetar. Na sunčanu nedjelju u 8 sati svečanoj misi u katedrali nazočili su Jagićeva obitelj, izaslanici sveučilištā, lokalne gradske vlasti, poduzeća, društava i muzejā. Posjetili su grob slavista na gradskom groblju, po govoru gradonačelnika Ivana Kovačevića vijence su položili gimnazijski prof. Milan Kaman u ime Ekstenze

²¹ FILIĆ, 1924., 394.

²² Krešimir FILIĆ, "Rad gimnazijske ekstenze", *Naše pravice*, br. 9, 28. kolovoza 1924., 2.

²³ Krešimir FILIĆ, "Jagićeva spomen-ploča i spomenik", *Naše pravice*, br. 18, 30. listopada 1924., 1.

²⁴ *Spomenica Ekstenze*, 75-76.

²⁵ Krešimir FILIĆ, "Jagićev dom u Varaždinu?", *Naše pravice*, br. 20, 13. studenog 1924., 1.

²⁶ HUZJAN, 2017., 31.

²⁷ "Svečanosti u Varaždinu u mjesecu novembru", *Narodno jedinstvo*, br. 21, 8. listopada 1925., 2.; *Spomenica Ekstenze*, 96-97.

i profesor Franjo Ramoš u ime ljubljanskoga sveučilišta i slovenskoga znanstvenog društva. U 9 sati otkrili su spomen-ploču na Jagićevoj rodnoj kući. Pjevačka društva "Vila" i "Vijenac" otpjevala su pjesmu *Hrvatskoj* i po govoru gradonačelnika nastavila s *Lijepom našom*. U 11 sati u velikoj kazališnoj dvorani na svečanoj akademiji, po govoru gradonačelnika, Kaman je pročitao razne pozdravne telegrame. Zatim su o Jagiću govorili povjesničar i filolog Josip Nagy (kraljevski vladin tajnik u Državnom arhivu u Zagrebu) i prof. Ramoš. Varaždinci izaslanici potom su darovali brončano spomen-popsrje pokojnika Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu. U prostorijama čitaonice na banketu u 13 sati zdravice su pred četrdeset gostiju održali Filić i gradonačelnik. Prihod plesa, koji su u 20 sati priredila lokalna društva, išla su u korist muzeju. Treći dan, 16. studenoga, u 10 sati otvorili su Gradski muzej Varaždin u prisustvu hrvatskih sveučilišta, akademija i muzeja, stranih znanstvenih ustanova na kojima je Jagić djelovao, odličnika i lokalnih društava i uredā. "U sve te dane bio je čitav grad okićen barjacima".²⁸ Muzej je, piše Filić [1963.], "[...] odmah u prvim počecima uredio skromni kutić" posvećen Jagiću.²⁹

Ekstenzin upravni odbor na sjednici 1. veljače 1926. godine odlučuje imovinu – razglednice, plakete i gotovinu u iznosu od 588,17 Dinara – predati Varaždinskom muzealnom društvu, s molbom da akcija oko postavljanja spomenika bude dovršena.³⁰ Ovim je Društvu koje odluku doznaje dopisom povjeren daljnji rad oko podizanja spomenika, što će nastaviti krajem 1930-ih godina.

Pet godina poslije otkrića spomen-ploče, lokalne novine povodom pripreme za tisak Jagićeve knjige *Spomeni mojega života*, pišu da je Valdec ponudio izraditi spomenik besplatno; gradska općina trebala bi platiti materijal i trošak postava, ali "[...] zastupstvo odbija tu ponudu, jer – 'kaj je Vatroslav Jagić i kaj će nam njegov spomenik?'".³¹

3. ULOGA HRVATSKOG KIPARA RUDOLFA VALDECA

Filić [1963.] u svojoj knjizi *Lik Vatroslava Jagića* navodi da se po odluci o izradi spomenika organizirao odbor Varaždinaca u Zagrebu koji je sabrao toliko novaca da može dati postaviti spomen-ploču na Jagićevu rodnu kuću, naručiti izradu plaketa s portretom slavista u bečkom Münzkabinetu i naručiti izradu poprsja slavista kod kipara Rudolfa Valdeca, posjednika vinograda na Varaždinbregu.³² Antun Jiroušek

²⁸ *Spomenica Ekstenze*, 101-105.

²⁹ FILIĆ, 1968., 127.; FILIĆ, 1943., 12, 14, 18, 63.; ŠIMUNIĆ, 1988., bez paginacije.

³⁰ *Spomenica Ekstenze*, 110.

³¹ "Spomeni mojega života", *Varaždinske novosti*, br. 32., 17. srpnja 1930., 2.

³² FILIĆ, 1963., 127.

[1924.] u *Vijencu*, u osvrtu na Valdecov opus navodi djela s likom slavista, a koji “[...] ističu se frapantnom sličnošću svojih modela i sjajnom karakterizacijom osobnosti”.³³ Ovaj hrvatski povjesničar umjetnosti, gimnazijski profesor i budući ravnatelj Muzeja za umjetnost i obrt, detaljnije i izvješćuje o dogovoru s naručiteljem prema kojemu kipar traži troškove za spomenik, čisti prihod od prodaje budućih plaketica prepušta jednom fondu iz koji će se podupirati “najbolji siromašni đaci varaždinske gimnazije”.³⁴

Vijenčev tekst s fotografijama tih radova komentira i Valdec u pismu na šest čitljivo ispisanih stranica kojim 31. srpnja 1924. godine Filiću javlja o napretku narudžbe. Ne može otići u Beč preuzeti plaketice, moli da to učini netko iz odbora. U Beču mjesec dana gotova čeka i druga plaketa, odlivena i cizelirana. Traži tjedan dana da dovrši odliveno i cizelirano spomen-popsrje. Članovi JAZU zadovoljni su s osnovom za spomenik, ali on reprodukciju u *Vijencu* smatra strašnom, “ispod svake kritike” što će “njihovoj akciji” više škoditi nego koristiti. Moli da mu jave ako treba otići u Beč, ne može obećati na koji dan jer se istrošio, smatra da bi mu put bio neugodan i naručitelj bi mu unaprijed mogao dati novac koji će obračunati po otkriću spomenika. Nakon isprika na hijeroglifskom rukopisu i pozdrava, nastavlja da negativ plakete košta 1500 Dinara, predujam za kovanice(?) oko 500 Dinara, predujam za plakete 2000 Dinara. Platilo je drugu reljefnu ploču, poprsje i mramornu ploču. Naručitelj mu je 25. travnja uplatio 3000 Dinara, a još mu treba platiti 5762 Dinara; sveukupno je potrošio 8762 Dinara. Naručitelj će dobiti dvije brončane plakete s portretom slavista, mramornu ploču za spomen-ploču i tri fotografije. Spomen-ploču i poprsje htio bi predati 20. kolovoza, a drugu plaketu i plaketice nakon što se vrati iz Beča”.³⁵ Plaketice su rađene u Beču prema velikoj plaketi koju je donio Filić.³⁶

Kipar je do kraja srpnja 1924. godine u bronci odlío spomen-popsrje, dvije reljefne plakete za dovršenu mramornu spomen-ploču za jezikoslovčevu rodnu kuću. Fotografije koje navodi prikazuju njihove sadrene modele (sl. 2, sl. 6-7).³⁷ Plakete su brončane kvadratne ploče s reljefnim portretom slavista. Kružni konveksni medaljon uzdignutog dvostrukog ruba ispunjuje plitko poprsje u desnom

³³ JIROUŠEK, 1924., 393.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ GMV, dokumentacija. Prepiska Varaždinskog muzealnog društva, *Pismo Rudolfa Valdeca Krešimiru Filiću 31. srpnja 1924.*

³⁶ GMV, dokumentacija. *Pismo Krešimira Filića Gipsoteki u Zagreb 23. ožujka 1949.*

³⁷ *Plaketa Vatroslava Jagića Rudolfa Valdeca*, Zagreb, prije 31. srpnja 1924., karton, c/b fotografija, lijepljenje; fotografija: 18 x 16,4 cm, karton: 36,1 x 25,4 cm; GMV, ZOJK, GMV-72661.; *Valdecovo spomen-popsrje Vatroslava Jagića*; Zagreb, prije 31. srpnja 1924., karton, c/b fotografija, lijepljenje; 20,5 x 13,4 cm, karton: 21 x 14 cm, 36 x 25,3 cm; GMV, ZOJK, GMV-72662.; *Skica za spomenik Vatroslavu Jagiću Rudolfa Valdeca*, Zagreb, prije 31. srpnja 1924., karton, c/b fotografija, lijepljenje; fotografija: 14,5 x 22,4 cm, karton 24,3 x 15,4 cm, 36 x 35 cm; GMV, ZOJK, GMV-72663.

profilu. Realističko lice očnih lukova, izduženoga nosa, brkova koji pokrivaju usnicu i spuštaju se vrhu brade, plitkim urezima koji dočaravaju mekanu kosu, zulufima koji se spajaju s bradom. Najdublje je uho, sa školjkom i resicom. Izvan medaljona, uz donji rub teče natpis "PROF. DR. VATROSLAV JAGIĆ". Druga plaketa naknadno umetnuta u pravokutni drveni okvir resi interijer Staroga grada.³⁸

Lijevo: Sl. 2. *Plaketa Vatroslava Jagića Rudolfa Valdeca*, fotografija, prije 31. srpnja 1924., (Foto: Andrej Švogor, GMV, 2022.). Sredina i desno: Sl. 3a i 3b. *Kalup za plaketice*, 1925.. (Foto: Andrej Švogor, GMV, 2022.)

Sl. 4. Rudolf Valdec, *Plaketice Vatroslava Jagića*, 1925. (Foto: Andrej Švogor, GMV, 2022.)

³⁸ *Plaketa s likom Vatroslava Jagića*, Rudolf Valdec, Zagreb, 1924.? drvo; bronca, lijevanje; 41 x 46 cm; GMV, ZOJK, GMV-KPO 2487. Plakete je oblikovao prema *Spomen-ploči s reljefnim poprsjem Josipa Jurja Strossmayera* (1902.), ali slavista nije okružio ukrasnim lišćem unutar medaljona. U Starom gradu nalazi se Kulturnopovijesni odjel Gradskoga muzeja Varaždin.

U Beču su prema plaketi izradili *željezni kalup* (sl. 3a i 3b)³⁹ za kovanje brončanih *plaketica* (sl. 4), isto s umjetnikovim potpisom "V. R" ispod ovratnika.⁴⁰ *Spomen-ploča Vatroslava Jagića* otkrivena je u 15. studenoga 1925. godine (sl. 5). Brončani reljef s poprsjem stoji u gornjoj polovici mramorne ploče, kojoj dolje teče uklesan četveroredni natpis: "U OVOJ KUĆI RODIO SE / 6. VII. MDCCCXXXVIII. / PROFESOR DOKTOR / VATROSLAV JAGIĆ". Ispod je dozidan plitki istak. Jedinstveno oblikovan dio zida uokviruje ploču ugrađenu u zabatni zid između dva prozora.⁴¹

Sadreni model spomen-poprsja Vatroslava Jagića (sl. 6), piše Jiroušek (1924.) je "[...] studija za bistu u bronci, koja bi imala doći na grobnu ploču [...]"⁴² Fotografija sadre pokazuje da je kipar glavu izmodelirao realistički, s prepoznatljivim crtama lica i dijelom torza koje je, kao i na reljefima, odjenuo u građansko odijelo i košulju visokoga ovratnika s osiguranim čvorom kravate. Da je prema snimci uspješno prenio crte lica u reljef i u skulpturu, primijetio je povjesničar umjetnosti Enes Quien [2012.] koji ističe misao prethodnice Ane Adamec [2001.] da taj portret nije sačuvan u varaždinskom muzeju.⁴³ Zapravo, prema modelu je izlivena bronca koju su na dan otkrića spomen-ploče, Varaždinci izaslanici darovali JAZU.⁴⁴

³⁹ *Kalup za izradu plakete*, Rudolf Valdec, Zagreb, 1924./1925., željezo, lijevanje; v. 5 cm, pr. 10,5 cm, GMV, ZOJK, GMV-73811 i GMV-73811/1.

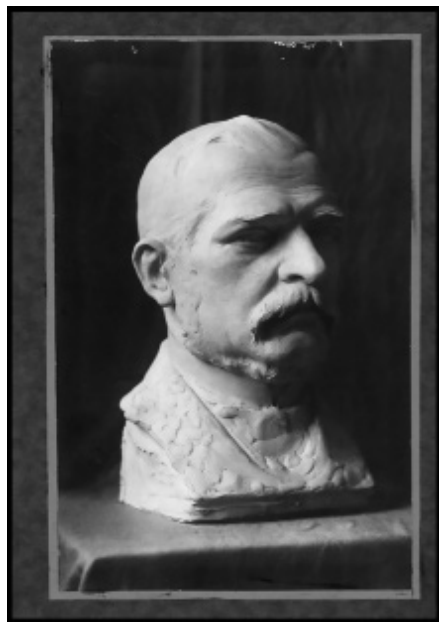
⁴⁰ *Plake s likom Vatroslava Jagića*, Rudolf Valdec, Beč, 1925.; bronca, kovanje; 6 x 5,5 cm; GMV, ZOJK, GMV-KPO 12423.

⁴¹ U oblikovanju Valdec ponavlja istak i segmentni luk okvira koji obgrljuje ploču na *Nadgrobnom spomeniku obitelji Arko i Kugli* (1909.). ADAMEC, 2001., 53, 155. Varaždinsku ploču identično će ponoviti za *Spomen-ploču Franje Račkoga* (1928.) koju je, prema natpisu, postavila Družba "Braća Hrvatskoga zmaja". QUIEN, 2012., 487.

⁴² JIROUŠEK, 1924., 393.

⁴³ QUIEN, 2012., 245.; Usp. ADAMEC, 2001., 105.

⁴⁴ QUIEN, 2012., 630., Autor ga datira kolovoz 1923. – ožujak 1924. Usp. Antonija TKALČIĆ KOŠČEVIĆ, *Sjećanja na prve generacije Umjetničke akademije u Zagrebu*, ur. Velimir Neidhardt, HAZU – Arhiv za likovne umjetnosti, Zagreb, 2007., 115. Poprsje (v. 39 cm) se čuva u NMMU.

Lijevo: Sl. 5. Rudolf Valdec, *Spomen-ploča Vatroslavu Jagiću na rodnoj kući*, otkrivena 15. studenoga 1925. godine. (Foto: A. K., 2022.) Desno: Sl. 6. *Sadreno spomen-popsje Vatroslava Jagića*, fotografija, prije 31. srpnja 1924. (Foto: digitalizirao Andrej Švoger, GMV, 2022.)

Skicu za spomenik koji bi resio sjeveroistočni kut gradskog šetališta Jiroušek [1924.] opisuje zbunjujuće.⁴⁵ Analizira se temeljem opisa i crno-bijele fotografije (sl. 7).⁴⁶ U središtu izduženog podija nad stepenicama i katedrom s natpisom biva erudit. Trokutastoga položaja tijela, glavu je okrenuo desno unaprijed i čita knjigu pridržavajući je desnicom. Dlan ljevice oslonjene na katedru prislonio je uhu. Na stepenicama sjede muški i ženski likovi, koji ne izlaze van visine zida. Slavistu zdesna, leđima uz katedru sjedi alegorija *Povijesti* s velom na glavi. Ljevicom uz brid katedre drži baklju, a u desnici pisaljku kojom piše riječ HISTORIA u kutu zida. Pročelje antičke građevine dijeli alegoriju od bočnih likova: muškarca s kapuljačom koji pisaljkom bilježi u knjigu, a ispod njega, u trokutastoj kompoziciji, sjede muškarac s mitrom na glavi i otvorenom knjigom u krilu i sučeljen brkati i bradati muškarac koji u knjigu upire prstom. Jiroušek piše da povrh Latinca ruski kroničar Nestor debatira s glagoljašem.⁴⁷ Možda je u liku s upirućim prstom zabunom vidio

⁴⁵ JIROUŠEK, 1924., 393.

⁴⁶ Jedna fotografija čuva se i u Arhivu za likovne umjetnosti HAZU. QUIEN, 2012., 631.

⁴⁷ JIROUŠEK, 1924., 393.

Nestora, koji je najvjerojatnije lik s kapuljačom. Slavistu slijeva, uz katedru sjedi alegorija *Poezije* s lirom u naručju; u ljevici drži maslinovu grančicu. Bočno se nižu likovi zagrljenog para, djevojke i mladića koji su simboli Ljubavne i Junačke narodne pjesme, i glazbenika: guslara koji svira gusle na prekriženim nogama i gajdaša koji instrument drži na prsima. Jiroušek misli da je Valdec povijesne i etnografske "momente" uklopio u kompoziciju kako bi ocrtao Jagićev rad na polju filologije, historije i folklora.⁴⁸

Sl. 7. Rudolf Valdec, *Sadrena skica za spomenik Vatroslavu Jagiću*, fotografija, prije 31. srpnja 1924.

(Foto: digitalizirao Andrej Švoger, GMV, 2023.)

Povjesničar umjetnosti Grgo Gamulin [1999.] piše da kipar koristi mnoštvo izravnih alegorija i stvara stilski nedomišljati rad,⁴⁹ ali Ana Adamec [2001.] smatra da modelirajući tu alegoriju "[...] nije otkrio prikladan simbol u kojem bi bile sadržane sve komponente, već ih je nizao svrstavši ih u dva krila [...]", čime se "[...] gubi u narativnosti, bez snage objedinjavanja pojedinosti i isticanja bitnog".⁵⁰ Osim

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ GAMULIN, 1999., 109-111., 113-118.

⁵⁰ ADAMEC, 2001., 103-105.

što piše da Latinac i Bizantinac vode debatu s glagoljašem, Quien [2011.] neizveden spomenik stilski uspoređuje s drugim Valdecovim neizvedenim spomenicima i razlog neizvođenja varaždinskog vidi u nedostatku financijskih sredstava, a ne političkim, ideološkim ili povijesnim razlozima.⁵¹ Ali, iz novina se čita da su razlozi bili kako financijski, tako i politički. Uoči stogodišnjice Jagićeva rođenja, na scenu će istupiti Filić, djelujući u okviru Varaždinskoga muzealnog društva. Kipar umire 1929. godine, pa će izrada biti povjerena Slovincu Janezu Weissu. Na poduhvat krajem 1930-ih utjecat će i odluke donesene 1920-ih, glede financiranja i postavljanja kipa u šetalištu.

4. SLOVENC I NA STUDIJU KIPARSTVA U ZAGREBU

Povijesne, društvene, kulturne i umjetničke okolnosti u kojima su u razdoblju između dvaju svjetskih ratova slovenski umjetnici studirali na zagrebačkoj Akademiji likovnih umjetnosti prikazuje izložba *Spone*. Za slovenske studente slikarstva i kiparstva Zagreb je privlačno visokoškolsko središte. Blizu slovenskim krajevima, metropola je zemlje uključene u Državu SHS, Kraljevinu SHS i Kraljevinu Jugoslaviju, ali uz koje se veže i "određeni zajednički jugoslavenski sentiment". Zagrebačka akademija, osnovana 1907. godine kao *Kraljevsko zemaljsko više obrazovalište za umjetnost i obrt*,⁵² prethodila je beogradskoj (1937.) i ljubljanskoj, tada Akademiji primijenjenih umjetnosti (1954.).⁵³ U Zagrebu su tada djelovale "[...] društvene, kulturne i umjetničke institucije osnovane krajem XIX. i početkom XX. stoljeća [...]", časopisi u kojoj se piše o europskoj umjetnosti, Moderna galerija, Umjetnički paviljon, Salon Ullrich,⁵⁴ Proljetni salon i Klub likovnih umjetnika gdje izlažu i strani umjetnici.⁵⁵

Ariana Novina [2021.] piše da su od Akademijina osnutka do završetka Drugog svjetskog rata, studenti slovenske nacionalnosti činili 1/7 ukupnog broja upisanih studenata.⁵⁶ Studenti su studij, obrazlaže Asta Vrečko [2021.], upisivali ako su za-

⁵¹ QUEIN, 2012., 246.; Usp. sa spomenicima polukružne forme: sadrenim skicama za spomenike biskupu Josipu Jurju Strossmayeru za Zagreb (1906.) i Osijek (1915.), bugarskom vojvodi generalu Radku Hadži Dimitrievu za Sliven (1912.), konjaničkim spomenicima kralju Petru I. Velikom Oslobođiocu za Veliki Bečkerek (1924-26.) i Bijeljini (1926.; odličen 1937.). Usp. fotografiju: QUIEN, 2012.-2015., 181.

⁵² O ALU vidi: GAMULIN, 1999., 327.; Višnja FLEGO, "Akademije, umjetničke", *Enciklopedija likovne umjetnosti*, gl. ur. Žarko Domjan, Zagreb, 1995-1996., 2.

⁵³ Diana VLAISAVLJEVIĆ, "Zašto Zagreb", *Spone: Zagrebačka ALU i slovenski umjetnici između dva svjetska rata*, NMMU Zagreb, 20. travnja 2021. – 20. lipnja 2021., ur. Asta Vrečko i Dajana Vlasisavljević, NMMU i ALU, 2021.,

⁵⁴ VLAISAVLJEVIĆ, 2021., 11, 12, 15.

⁵⁵ VREČKO, 2021., 47.

⁵⁶ Ariana NOVINA, "ALU u Zagrebu – mjesto formiranja slovenskih umjetnika (1907.-1945.)", *Spone:*

vršili realnu gimnaziju (ili sličnu obrtničku školu) i položili ispit kojim se “provjeravala umjetnička sposobnost kandidata”. Tako se upisalo 95 slovenskih studenata (63 na studij slikarstva i 30 kiparstva), a diplomiralo 55 (38 slikara i 17 kipara). “Neki su odustali od školovanja, dok su drugi iz različitih razloga radije nastavili studirati negdje drugdje [...] [...] tijekom studija izabrali su profesora kod kojeg su posljednje dvije godine pohađali [...] 'slikarsku ili kiparsku školu'. [...] Među slovenskim studentima kiparstva najpopularniji su bili profesori Robert Frangeš-Mihanović i Ivan Meštrović”.⁵⁷ Te okolnosti i mogućnosti kretanja u umjetničkim krugovima i jedini studij likovnih umjetnosti tada u Kraljevini Jugoslaviji stvorili su “klimu” “[...] kojoj Ljubljana u prijeratnim godinama nije mogla parirati”.⁵⁸

Nakon uvođenja šestosiječanjske diktature i pojave sve raširenije gospodarske krize, studenti nisu bili u povoljnim uvjetima tijekom, ni nakon studija jer “[...] nezaposlenost je bila vrlo visoka, što je dodatno povećalo razlike društvenih slojeva”. Za Drugoga svjetskog rata većina je nastavila raditi u svojoj struci, a mnogi su “[...] otišli u partizane te nastavili raditi kao umjetnici i kulturni djelatnici nakon rata. Mnogi od njih također su održavali bliske kontakte i surađivali na raznim nivoima u novoj državi, u poslijeratnoj Jugoslaviji. [...] Neki od njih postali su profesori na novoosnovanoj ljubljanskoj Akademiji”.⁵⁹ Ne toliko različitu – ali tragičnu sudbinu – ima Weiss.

5. IZ HISTORIOGRAFIJA O JANEZU WEISSU

Hrvatska historiografija broji mali niz radova – knjiga, izvješća i katalog izložbe – koji se, osim prikaza Jagićeva života i rada, osvrću na autora bronce. Filić [1943.] ga u prvome vodiču muzejom, u opisu sobe s Jagićevim predmetima navodi “mladim slovenskim kiparom” fonetiziranoga prezimena “Vajs”.⁶⁰ Povjesničarka umjetnosti i muzealka Ljerka Šimunić [1988.] spominje ga u katalogu izložbe povodom Jagićeve godišnjice rođenja.⁶¹ U osvrtu na izložbu Anica Vlašić-Anić [1988.] ga imenuje “R. Weiss”.⁶² Muzealka Ana Adamec [2001.] piše da je spomenik izradio “kipar-amater”.⁶³ Monografije o povijesti zagrebačke Akademije donose Weissovu fotografiju,

Zagrebačka ALU i slovenski umjetnici između dva svjetska rata, NMMU Zagreb, 20. travnja 2021. – 20. lipnja 2021., ur. Asta Vrečko i Dajana Vlasisavljević, NMMU i ALU, 2021., 31.

⁵⁷ VREČKO, 2021., 43-44.

⁵⁸ *Ibidem*, 47.

⁵⁹ *Ibidem*, 51, 57.

⁶⁰ FILIĆ, 1943., 16-17. Prezime fonetizira i u: FILIĆ, 22. veljače 1962., 4.

⁶¹ ŠIMUNIĆ, 1988., bez paginacije.

⁶² Anica VLAŠIĆ-ANIĆ, “Obilježena 150. obljetnica rođenja Vatroslava Jagića (Zagreb, 6. X. 1988. – Varaždin, 6-30. X. 1988.)”, *Slovo; časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu*, Staroslavenski zavod “Svetozar Ritig”, Zagreb, br. 39-40, 1989.-1990., 242.

trajanje studija i imena profesora, ali i podatak da je poginuo u slovenskom NOR-u.⁶⁴

Brojnije podatke i sud o opusu daje slovenska historiografija u nekrologu,⁶⁵ katalogu izložbe o umjetnicima partizanima koji su poginuli u Drugom svjetskom ratu.⁶⁶ Povjesničarka umjetnosti Asta Znidarčič [2013.] donosi dosada najinformativniji prikaz života kipara (sl. 8).⁶⁷ Njegov život i rad još su neistražena tema, pa u nastavku slijedi njihov prikaz na temelju objedinjenih postojećih podataka.

Lijevo: Sl. 8 Janez Weiss, između 1937. i 1944. (Foto: digitalizirao Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, 2022.)⁶⁸ Desno: Sl. 9. Janez Weiss, *Spomen-poprsje dr. Bogomira Magajne*, između 1937. i 1944. (Foto: Moderna galerija u Ljubljani, 2022.)⁶⁹

Janez Weiss (partizansko ime: Belač; Sv. Križ kod Ljubljane, 31. siječnja 1915. – Slovenski Gradec, 21. veljače 1944.; pokopan na ljubljanskim Žalama 1945.) nakon završenih osnovne škole, četverogodišnje realke i kratke nauke o fotografskom

⁶³ ADAMEC, 2001., 105.

⁶⁴ RADAUŠ, 1987., 53. Za fotografiju vidi: "Studenti 1907.-2000.", ALU, 2002., 685.

⁶⁵ "Belač", *Ljudska pravica*, 18. studenog 1945., 6.

⁶⁶ *Za svobodu padli umetniki*, 1945., bez paginacije.

⁶⁷ ZNIDARČIČ, 2013.

⁶⁸ Autorica na snimci zahvaljuje Katarini Jurjavčič, muzejskoj savjetnici Muzeja novejšje in sodobne zgodovine Slovenije.

⁶⁹ Autorica na fotografiji zahvaljuje Martini Vovk i Sabini Povšič, kustosicama Moderne galerije u Ljubljani.

obrtu,⁷⁰ u jesen 1930. godine upisuje tečaj keramike i potom kiparstva na Tehničkoj srednjoj školi koju završava tri godine poslije. Asta Znidarčič [2013.] piše da usporedno radi u radionici slovenskog kipara Borisa Kalina. Od 1933. do 1938. godine pohađa studij kiparstva na zagrebačkoj ALU kod prof. Frane Kršinića i Roberta Frangeša-Mihanovića. Prije odlaska u Zagreb i nakon povratka u Ljubljano poslije studija, radi u kamenoklesarskoj radionici poduzeća Franjo Kunovar koju drži njegov rođak po majčinoj strani. Tim poslom u teškim vremenima skrbi za sebe i majku. Godine 1937. godine radi *Spomenik Vatroslavu Jagiću*, "jedini veći i javni rad prema narudžbi" kojim se iskazao i prvi puta istupio u javnost, u kojoj se je rijetko pojavljivao. Veliki brončani Jagićev lik, unatoč jednostavnoj kompoziciji obećavao mu je lijepu budućnost, no, u lipnju 1943. godine prije nego bi mogao razviti svoje umjetničke sposobnosti, piše nepoznati kroničar, svoje dlijetu mijenja za pušku.⁷¹ Mogući razlog je motiv koji Weiss dijeli s ilegalnom grupom *Gruda* koju je prva generacija studenata slikara Krste Hegedušića (profesora Akademije od 1937.) po uzoru na hrvatsku grupu *Zemlja*, osnovala 1938. godine u sobi slovenskoga studenta Lojze Šušmelja. Vrečko [2021.] navodi da je Grupi cilj bio "[...] kroz umjetnost razotkriti društvo, prikazati tešku proletersku svakodnevicu i život socijalno ranjivih slojeva". Njoj se pridružio prije rata.⁷² Dodijeljen kao tehnički vođa propagande XIV. kulturne divizije koju je vodio slovenski pjesnik Karel Destovnik-Kajuh, Weiss radi crteže, zaglavlja i omote za ilegalni partizanski tisak.⁷³ Autor nekrologa piše da Weiss umire u slavlom pohodu XIV. divizije u Štajerskoj, u borbi na Graškoj gori kada mu je hitac komada granate u glavu na licu mjesta okončao život.⁷⁴

Asta Znidarčič navodi umjetnikove radove u pečenoj glini, "[...] živahne skice rahlih i mekih prijelaza".⁷⁵ Neznani autor izdvaja mramorne studije ženskih aktova, *Torzo* i *Ženu u žalosti*, Weissovu sposobnost da utjelovi gipkost i "[...] živopisnost opipanih ženskih figura, osjećaj za slikovitost poze, oblikovanje kompozicije u cjelini [ima] poseban osjećaj za meku, emotivnu, možda i prelabavu povezanost oblika, istančan osjećaj za dekorativnost linije i eleganciju klasicističkog izraza. Značajna je nježna mekoća prijelaza pojedinih oblika, njihovo prelijevanje i prijelaz u oku tek blago naznačenih ritmova. Takvim je oblicima odgovarala glatka površina, velikim dijelom uglačana do sjaja koji zrcali svjetlost".⁷⁶ U sadri je oblikovao portret slovenskog književnika Bogomira Magajne (sl. 9)⁷⁷ i arhitekta Miha Osolina. O kipare-

⁷⁰ *Za svobodu padli umetniki*, 1945., bez paginacije.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² VREČKO, 2021., 52-55.

⁷³ ZNIDARČIČ, 2013.

⁷⁴ "Belač", *Ljudska pravica*, 18. studenog 1945., 6.

⁷⁵ ZNIDARČIČ, 2013.

⁷⁶ *Za svobodu padli umetniki*, 1945., bez paginacije.

vim studentskim danima doznaje se iz spisa o mladićevom obrazovanju koji se prvi puta donosi u ovom radu.

6. MATIČNI LIST JANEZA WEISSA

Od 1933. do 1938. godine ispisivan je bitan dokument za istraživanje kiparevih studentskih dana, matični list polaznika zagrebačke Akademije.⁷⁸ Osamnaestogodišnji brucš na prvoj stranici arka tiskanice, tintom ispisuje da je rođen 31. siječnja 1915. godine u Ljubljani, svojem zavičajnom mjestu, da je rimokatoličke vjeroispovijesti i da s majkom Paulom, udovicom Janeza Weissa prebiva u mjestu Sveti Križ pri Ljubljani kod Kunovara. On je završio 2 razreda osnovne škole s "uspehom prav dobrim", a prije prijave na studij proveo je "2 leti kao naučnik kiparstva" i nije služio vojnu obvezu. Želi se školovati kao "skulptor". List ispunjava i potpisuje 20. listopada 1933. godine. U gornji desni kut prilaže fotografiju: u tamnome okruženju, snimljen do pojasa u lijevom tričetvrt profilu, kratke, tamne i začušljane kose, mekih crta lica punih obraza, u odijelu i bijeloj košulji otkopčanoj oko vrata.

Na unutarnjim stranicama osam su semestara od akad. god. 1933./34. do 1936./37., ispisivani predmeti koje je odslušao i uspjesi koje je postigao tijekom obrazovanja za kipara u klasi kipara Frane Kršinića i dvije godine kod kipara i medaljera Roberta Frangeša-Mihanovića, kod kojega je studij u roku i završio. Slušao je trinaest predmeta iz kiparstva, slikarstva, primijenjene umjetnosti i povijesti umjetnosti kod osam profesora i stručne učiteljice Akademije i dvojice profesora s drugih zagrebačkih fakulteta koji su na Akademiji predavali honorarno.

Iz kiparstva, tijekom studija u Kršinićevoj klasi pohađao je Kršinićeve predmete *Lijevanje u sadri* (zimski semestar 1933./34.), *Modelovanje po prirodi* (akad. god. 1934./35) i *Modelovanje*, koje mu je, nakon što je promijenio klasu u ljetu 1935., do kraja studija predavao Frangeš-Mihanović. No, Kršinić mu je posljednja četiri semestra predavao *Obradu drveta*, a posljednja *tri Obradu* kamena. Od zimskoga semestra akad. god. 1934./35. do završetka studija slušao je *Obradu kovina* kod kipara Ive Kerdića. Iz slikarstva je na prvoj godini studija odslušao *Ornamentalno crtanje* kod slikara i grafičara Tomislava Krizmana. Predmet *Crtanje akta* nakon slikara Maksimilijana Vanke, na drugoj i trećoj mu je godini držao slikar Omer Mujadžić, a na četvrtoj slikar, grafičar, povjesničar umjetnosti i scenograf Ljubo Babić. Mujadžić mu je na drugoj godini držao *Anatomiju čovjeka*. Iz primije-

⁷⁷ Janez Weiss, *Dr. Bogomir Magajna*, Ljubljana?, između 1937. i 1944., sadra, modeliranje; 26,2 x 20 x 24 cm. Moderna galerija u Ljubljani, Zbirka kiparstva, MG-3303.

⁷⁸ Arhiv ALU u Zagrebu. Fond Studentska dokumentacija. *Matični list Janeza Weissea*, 1937. Na pomoći oko dokumenata, autorica zahvaljuje Ariani Novini, povjesničarki umjetnosti i voditeljici Arhiva ALU.

njenih umjetnosti cijeli je studij slušao *Ukrasno pismo* kod umjetnice pisma i tipkografinje Olge Höcker. Iz područja povijesti umjetnosti kod dr. Branka Šenoe, slikara, grafičara i povjesničara umjetnosti, odslušao je na prvoj godini u zimskom semestru *Oblike umjetnosti*, a u ljetnom *Nauku o slogovima*, a preostalih šest semestara kod njega je pohađao *Povijest umjetnosti*. Budući da je studij predvidio predmete izvan područja umjetnosti, prve godine slušao je *Deskriptivu/Perspektivu* kod matematičara Vilka Ničea, a u zimskom semestru akad. god. 1934./35. *Anatomiju životinja* kod veterinara Eugena Podbauskog.

Uz nazive predmeta, imena predavača i upisanih brojeva odslušanih sati, u desnom su stupcu tiskanice ispisivani pridjevi kojima se vrednovao Weissov napredak i uspjeh na studiju: marljivost mu je "osobita" i "postojana, napredak "dobar", "odličan" ili "veoma dobar", a vladanje "pohvalno". Na posljednjoj stranici tiskanice rektorat Akademije, njegov administrativni rektor Šenoa, zaključio je da je završio studij i izdao mu apsolutorij 15. lipnja 1937., šest dana poslije i zaključnu svjedodžbu. Mladi akad. kipar Weiss potpisom potvrđuje da je preuzima 13. srpnja 1938. godine. Dotada su ga već najvjerojatnije bili angažirali za izradu spomenika Jagiću.

7. NOVI NARUČITELJ: VARAŽDINSKO MUZEALNO DRUŠTVO

Filić [1943.] piše da je Ekstenzin zadatak podizanja spomenika "od svoga postanka" preuzelo Varaždinsko muzealno društvo,⁷⁹ koje je proizašlo iz njezinoga okrilja.⁸⁰ Nabava sredstava čita se u *Knjizi urudžbenih zapisnika Varaždinskog muzealnog društva* i sačuvanim pismima. S obzirom na to da se 6. srpnja 1938. godine navršilo stoljeće Jagićeva rođenja, Filić moli gradski odbor neka se grad "oduži na dostojni način uspomeni ovog svog velikog sina". Navodi akciju i osnutak odbora koji je stupio u kontakt s "[...] domaćim umjetnikom koji bi bio pripravan učiniti dostojan spomenik iz bronce u visini od 2 i pol metra uz cijenu od din. 50000.-". Moli vlast da u ostvarenju cilja pomogne iznosom od 30.000 Dinara. Filićevi kolege vijećnici molbu prihvaćaju na sjednici 11. srpnja i predlažu da se iznos isplati iz depozitne glavnice grad. općine koji bi se nadoknadio osiguranjem u budžetu gradske općine 1939./40. godine. Nakon što je Filić vijećnicima iznio historijat akcije za podignuće spomenika, dodali su da se iznos ima isplatiti iz depozita "Šuma gora", što gradsko vijeće prihvaća.⁸¹

⁷⁹ FILIĆ, 1943., 16.

⁸⁰ FILIĆ, 1963., 127.

⁸¹ DAVŽ, [0649] GPV (1918.-1941.), *Zapisnici (1919.-1941.)*, *Zapisnik sjednice 11. srpnja 1938., točka 24.*; DAVŽ, [0649] Gradsko poglavarstvo Varaždin – Varaždin (1918.-1941.), *Opći spisi 1918.-1941.* (dalje: [0649] GPV (1918.-1941.), *Opći spisi 1918.-1941.*), 11.798/1938, *Zapisnik sjednice 11. srpnja 1938., isječak papira s točkom 24.*

Filić se pismom od 20. kolovoza obraća varaždinskom gradonačelniku Dragutinu Perku neka isplati dogovoreni iznos. Obavješćuje ga da je spomenik "[...] u stadiju konačne izvedbe i za nekoliko dana započet će lijevanje u bronci. Glede ovih ostalih stvari vodi i vodit će brigu 'Muzealno društvo' [...] tako, da gradska općina neće sa spomenikom ni s njegovim postavljanjem imati nikakve brige ni troškova". U ime Društva zahvaljuje vlasti na susretljivosti, nada se da će grad izvršiti dužnost i dobiti dobru umjetninu. Molbu potpisuje uz crveni pečat Društva. Isti je dan gradonačelnik odobrava uz opasku: "Neka se odmah isplati!",⁸² a uz naputak gradskome računovodstvu i blagajni piše da iznos – subvenciju – prema gore navedenim uvjetima isplati Društvu.⁸³

Dragutin Perko 3. rujna tipka molbu za subvenciju iznosa vršitelju dužnosti Savske banovine u Zagrebu. Javlja da mladi umjetnik Vajs iz Zagreba bude izradio brončani spomenik visine 2.70 m na mramornom postolju, koji će krajem rujna otkriti u šetalištu, tada Kralja Petra I. Karađorđevića. Žali što ne raspolaže dostatnim sredstvima za dovršenje radova pa u ime odbora za postav moli vršitelja, Kraljevsku bansku upravu Savske banovine da iz vlastitih sredstava doznači novčanu pomoć.⁸⁴ Jedan strojopis molbe ostavlja arhivi gradske općine, a drugi s fotografijama sadrenog modela šalje u Zagreb.⁸⁵ Gradonačelnik 30. ožujka 1940. godine naređuje Gradskom računovodstvu i blagajni da iz proračuna za 1939./40. godinu izdvoji 30.000 Dinara kojima će namiriti spomenuti depozit.⁸⁶ Banska uprava brzo je odobrila molbu, jer se već 22. rujna u *Varaždinskim novostima* čita da iznos od 16.000 Dinara osigurava postavljanje spomenika, koji se ima otkriti u nedjelju 16. listopada, jer prije nije bilo moguće završiti pripremne radove. Pišu, prvih dana listopada bit će već gotova statuta u Varaždinu.⁸⁷

⁸² DAVŽ, [0649] GPV (1918.-1941.), Opći spisi 1918.-1941., 13.343/1938, *Pismo Krešimira Filića Gradskom poglavarstvu Varaždin 20. kolovoza 1938.*

⁸³ DAVŽ, [0649] GPV (1918.-1941.), Opći spisi 1918.-1941., 13.343/1938, *Naputak predsjednika Gradske općine Varaždin Dragutina Perka Gradskom računovodstvu i blagajni, 20. kolovoza 1938., "koncept"*.

⁸⁴ DAVŽ, [0649] GPV (1918.-1941.), Opći spisi 1918.-1941., 14.266/1938, *Molba predsjednika Gradske općine Varaždin Dragutina Perka vršitelju dužnosti bana Savske banovine u Zagrebu, 3. rujna 1938.*

⁸⁵ Hrvatski državni arhiv, [0143] Savska banovina (Kraljevska banska uprava Savske banovine). Opće odjeljenje – Zagreb (1929.-1939.), Sekretarijat banske uprave, Opći spisi (1929.-1939.) (dalje: HDA, [0143] Savska banovina. Opće odjeljenje - ZG (1929.-1939.) Sekretarijat, Opći spisi (1929.-1939.)), kutija 10, 1235/1938., *Pismo Dragutina Perka v. d. banu Savske banovine u Zagrebu, 3. rujna 1938., primljeno 5. rujna 1938.*

⁸⁶ DAVŽ, [0649] GPV (1918.-1941.), Opći spisi 1918.-1941., 13.343/1938, *Naputak predsjednika Gradske općine Varaždin Dragutina Perka Gradskom računovodstvu i blagajni, 30. ožujka 1940., "koncept"*.

⁸⁷ "Otkriće Jagićeva spomenika", *Varaždinske novosti*, br. 460, 22. rujna 1938., 3.

U prikupljanju novaca Muzealno se društvo nije pouzdalo jedino na naklonost gradske vlasti, nego je i samo moralo jamčiti približno istu svotu, a najzad je još "[...] namirilo sve ostale troškove",⁸⁸ održavši riječ danu gradonačelniku. Filić [1963.] piše da je postojala neka mala glavница za tu svrhu,⁸⁹ misleći na novac koji je Društvu 1926. godine predala Ekstenza. Kome i kako se Društvo obraća ne bi li povećalo sredstva, čita se u *Knjizi urudžbenih zapisnika*, gdje tadašnji zapisničar Društva Filić bilježi za Jagićev spomenik vezanu prepisku, nastalu od 20. kolovoza do 8. prosinca 1938. godine, koja se ovdje prvi puta i navodi.⁹⁰

Pisma su usmjerena na skupljanje novaca, zahvale donatorima i sudionicima koje je Društvo pozvalo, razmjenu informacija s medijima koji su prenosili otkriće i tehničko postavljanje spomenika. Molbe za novčanu pomoć poslali su lokalnoj bankarskoj ustanovi i industrijama koje su se odazvale: Gradskoj štedionici (1.000 Dinara), Tekstilnoj tvornici (3.000 Dinara), Varaždinskoj industriji svile (1.000 Dinara), lokalnoj podružnici Mariborske tekstilne tvornice (iznosa nema jer se nisu odazvali?), Vunatekstil (500 Dinara), Tvornici Thonet Mundus (500 Dinara) i najzad, Prvom hrvatskom društvu za električnu rasvjetu (3.000 Dinara).

Krajem rujna šalju se pozivnice Stanki Rešetar u Firencu i Nikoli Jagiću u Beč da sudjeluju u otkriću spomenika. Šalje se poziv Nikoli Andriću bi li održao predavanje, što je književni povjesničar prihvatio ako pronađe almanah "Svjećica na učiteljevom grobu". Preostalih 130 pozivnica poslane su između 4. i 14. listopada. Društvo 8. prosinca šalje stotinu zahvala za sjećanje/učestvovanje. Društvo šalje "ekspresna pisma" (brzjave?) otpremnoj tvornici Taprud [?] u Zagreb: 29. rujna s obaviješću da se spomenik ne bi dopremio u Varaždin 1. listopada kako je bilo dogovoreno, a drugo 11. listopada s molbom neka ga s postoljem prevezu u četvrtak, 13. listopada. Idući dan, 14. listopada radio stanici šalju odgovor s rasporedom proslave. Pretpostavlja da će prisustvovati mnoštvo i događaj prijavljuje 13. listopada "upravniku redarstva" Milošu Uzelcu.

8. SVEČANO OTKRIĆE SPOMENIKA

Varaždinski list *Hrvatsko jedinstvo* 8. listopada javlja da je proslava jubileja Jagićeva rođenja zakazana za osam dana i trima kratkim rečenicama daju program.⁹¹ Pet

⁸⁸ FILIĆ, 1943., 63.

⁸⁹ FILIĆ, 1963., 128.

⁹⁰ Za ovaj i iduće citate: GMV, dokumentacija. *Knjiga urudžbenih zapisnika Varaždinskoga muzealnog društva: 1. studenog 1936. – 3. kolovoza 1946.*, VMD, zapisi za 1938.: 31-36, 42-47, 49, 51-52, 54-58, 61, 71.

⁹¹ "Proslava 100-godišnjice rođenja Dr. Vatroslava Jagića u Varaždinu", *Hrvatsko jedinstvo*, br. 52, 8. listopada 1938., 5.

dana poslije *Varaždinske novosti* u hvalospjevnome uvodu izjavljuju da Varaždin postavlja spomenik svojemu najvećem sinu u sjeni stoljetnih lipa u gradskome parku. Žele neka brončani “znak harnosti velikom i rijetkom čovjeku u istinskom talentu” saliven od plemenitog metala bude sadašnjim i budućim generacijama “putokaz svjetionik u tamni današnjice” koji pokazuje veličinu pojedinca i naroda. Iznose raspored proslave i podatke o montiranju kipa visokoga 2.80 m koji će s postoljem (visokim 1.60 m i isklesanim iz bloka kamena iste kvalitete kao i od *Grgura Ninskoga*) biti dopremljen u Varaždin, u četvrtak, oko 11 sati.⁹² Prigodom proslave park je preimenovan prema naučenjaku.⁹³

Minuciozna reportaža otkrića 16. listopada izvještena je 20. listopada u članku *Varaždin sebi i svojoj prošlosti*. U četvrtak 13. listopada u 15 sati spomenik i postament dopremljeni su teretnim autom iz Zagreba. Betonski kamen nosi postolje (od kamena pješčenjaka iz Bizeka kraj Podsuseda) od četiri bloka nad kojima kvadar nosi kip izliven iz “[...] najfinije engleske bronce [...] u težini od 1500 kilograma”. Iduće popodne građani u ulicama kraj šetališta ukasili su donove narodnim zastavama da iskažu radost i podaju svečani okvir otkriću.⁹⁴

Sl. 10. *Varaždinska građanska četa čuva spomenik Vatroslavu Jagiću pod zastavom grada Varaždina, uoči otkrivenja 16. listopada 1938.*
(Foto: digitalizirao Andrej Švoger, GMV, 2022.).

⁹² “Stogodišnjica Vatroslava Jagića. Varaždin postavlja spomenik svome velikome sinu”, *Varaždinske novosti*, br. 463, 13. listopada 1938., 3.

⁹³ FILIĆ, 1963., 129.

⁹⁴ “Varaždin sebi i svojoj prošlosti”, *Varaždinske novosti*, br. 464, 20. listopada 1938., 4-5.

U 9 sati rođaci, izaslanici, predstavnici varaždinskih društava i građanstvo pošli su na groblje do Jagićeva groba. Nakon Filićeva i gradonačelnikova govora, Filić i Jagićeva obitelj krenuli su prema pokojnikovoj rodnoj kući sa spomen-pločom okićenom lovorikom. "Još davno prije devet sati dao se je sakupljati nebrojen svijet na sjevernom ulazu u šetalište [...] statua zavijena u trobojku, čekala je čas otkrića. [...] Zagrebačka radiostanica prenosila je svečanost [...] Zvučnik na Trgu kralja Tomislava javljao je šetačima tok otkrića". U 10 sati Filić je održao svoj govor ispred spomenika i, skinuvši mu zastavu, predao ga gradonačelniku. Na blagom jesenjem suncu mnoštvu se ukazao portretirani "[...] sa svim karakteristikama umnoga oblička, zabačene desnice, ljevicom drži rastvorenu knjigu, vjernu i najmiliju drugaricu života". Neznani novinar piše da mirno skladno i impozantno umjetničko djelo za Varaždin predstavlja "akt pažnje velikom učenjaku", vrijednu umjetninu koja obožuje grad.⁹⁵ Pisac u Jutarnjem listu prenosi da su broncu čuvala dvojica članova Varaždinske građanske čete (sl. 10), da pokojnikovi rođaci i djeca misle da bronca predstavlja Jagića i da su mu crte lica "dobro istaknute", a dodaje da je rad koštao 60.000 Dinara.⁹⁶ Kad su skinuli zastavu, crvenu i bijelu – u bojama Varaždina, kako bi se istaknula profesorova privrženost rodnome gradu,⁹⁷ govore su održali Stjepan Ivšić u ime JAZU, Aleksandar Belić u ime srpske Akademije i Nikola Andrić u ime Matice hrvatske. Uz postolje spomenika položeni su lovor-vijenci varaždinske gradske vlasti, Društva s natpisima na modroj vrpici, i brojni drugi.

U 11 sati na svečanosti u velikoj dvorani kazališne zgrade i za podijem okićenim bršljanom i brončanom plaketom s portretom slavista, publici su se obratili Filić, tajnik Varaždinskoga muzealnog društva Alfred Leitner koji je čitao pozdravna pisma i brzojave, Eduard Miloslavić u ime Sveučilišta u Zagrebu, a Mihovil Jug u ime društava hrvatskih Zagoraca. Nakon predavanja *Uspomene zahvalnoga đaka na privatnu ličnost velikog učitelja* Nikole Andrića, u 13 sati četrdeset je uzvanika prisustvovalo svečanoj gozbi u Hotelu Novak gdje su zdravicu održali Filić i Perko, te Milan Rešetar izrazivši svoju zahvalnost svima koji su doprinijeli podignuću. S obitelji je razgledao muzej i posjetio poznanike, a u ponedjeljak napustio Varaždin.⁹⁸

Neznani autor u novinama *Hrvatsko jedinstvo* 22. listopada teorijski promišlja spomeniku koji stoji nedaleko meteorološkog stupa (kraj koji je stajalo i *Spomen-poprse carice Sisi*) i smatra da će se spomenike potpunije moći sagledavati i vrednovati protokom vremena.⁹⁹ Malobrojni novinski članci dužinom i detaljnim izvješta-

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ "Svečano otkriće spomenika Vatroslavu Jagiću u Varaždinu", *Jutarnji list*, 17. listopada 1938., 2.

⁹⁷ FILIĆ, 1963., 129.

⁹⁸ "Varaždin sebi i svojoj prošlosti", *Varaždinske novosti*, br. 464, 20. listopada 1938., 4-5.

⁹⁹ "Razmatranje o spomenicima u vezi s otkrićem spomenika Vatroslavu Jagiću u Varaždinu", *Hrvatsko jedinstvo*, br. 54, 22. listopada 1938., 1-2.

jima otkrića stvaraju dojam da je mnoštvo prisustvovalo danu za pamćenje, sasvim suprotno od Filićeva [1943.] dojma: "Svečanost je trebala biti sasvim jednostavna i neslužbena, pa je tako posve nenapadno i na skroman način zaista i provedena".¹⁰⁰

9. NARUDŽBA I LIJEVANJE BRONCE

Svjedočanstva (nerazmetljivog ili neumjerenog) otkrića, arhivski spisi i muzejska građa nude podatke koji otkrivaju Weissov angažman i tijekom izrade skulpture. U odgonetavanju bitnu informaciju nudi Filić [1943.; 1963.]. Prvi puta navodi: "Prema danim skicama dalo se izraditi spomenik mladom umjetniku J. Vajsu, absolventu zagrebačke umjetničke akademije, koji je u kratkom roku, kraj raznih poteškoća, s kojima se susretao za svoga rada, dosta dobro udovoljio postavljenim zahtjevima".¹⁰¹ Ali, drugi puta piše: "Nakon primljenih skica za spomenik, odlučismo predati izradbu istoga kiparu Janezu Vajsu, koji je tek osrednje uspio, ali se ipak postigla željena svrha [...]".¹⁰² Sličnim, ali i tako različitim rečenicama kojima daje sud od pohvalnog do kritičnog, pokazuje da se razvijao kao kustos i skulpturu promatrao kroz razna iskustva i znanja.

Filićeva opaska da su izradu povjerili prema *danim/primljenim* skicama govori da su kipara tražili putem natječaja što potvrđuje sadreno poprsje slavista koje je modelirao Vojin Bakić.¹⁰³ Ostaju neodgovorena pitanja. Ne zna se zašto Filić ne navodi autore drugih prijedloga i jesu li skice ispunile zahtjeve naručitelja. Ne odaje kriterij odabira Weissa: kvalitete nad drugim radovima, mogućnosti da u kratkom roku izvede rad, nižega honorara ili preporuke putem poznanst(a)va. Weissa su obučavali profesori koji su varaždinskom kulturnom krugu, gradskoj vlasti i naručitelju bili otprije poznati. Ljubo Babić je Ekstenzin gost predavač,¹⁰⁴ priređivao je likovne izložbe svojih djela u Varaždinu.¹⁰⁵ Krizman je pratio Ivana Meštrovića koji je 1931. godine došao u Varaždin odlučiti gdje bude bila smještena skulptura *Grgur Ninski* koju je darovao gradu.¹⁰⁶ Frano Kršinić autor je prijedloga

¹⁰⁰ FILIĆ, 1943., 63.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² FILIĆ, 1963., 128.

¹⁰³ Vojin Bakić, *Spomen-poprsje Vatroslava Jagića*, 1937.?, sadra, modeliranje, bojanje; GMV, ZOJK, GMV-KPO 2488.

¹⁰⁴ Ana KANIŠKI, "Povijesno-umjetničke teme varaždinskih pučko-prosvjetnih predavanja (1917.-1941.)", *Varaždin i sjeverna Hrvatska u desetljeću nakon Velikog rata*, Zavod za znanstveni rad HAZU u Varaždinu, gl. ur. Stjepan Damjanović i Vladimir Huzjan, Zagreb – Varaždin, 2019., 112-113.

¹⁰⁵ "Umjetnička izložba", *Narodno jedinstvo*, br. 19, 17. prosinca 1921., 3.

¹⁰⁶ "I. Meštrović, T. Krizman i J. Kljaković u našem gradu", *Varaždinske novosti*, br. 73, 30. travnja 1931., 3.

za *Spomenik kralju Aleksandru I. Karađorđeviću* koji je 1934. godine bez natječaja dodijeljen Antunu Augustinčiću,¹⁰⁷ a Weisssova učiteljica rođena je Varaždinka. Ne zna se je li Filić Weissov rad osudio osrednjim jer su radovi drugih bili kvalitetniji. Možda Društvo novcem nije mogao parirati iznosu koji su tražili drugi. Opaska da je Weiss *dosta dobro udovoljio zahtjevima*, ne pojašnjava misli li Filić na tehničku izvedbu ili prikaz slavista.

Opaska da se izrada kipa povjerila *apsolventu* Weissu implicira da su mu pristupili na zadnjoj godini studija. Dvosemestralno razdoblje još sužava i Filićeva tvrdnja, u molbi gradskoj vlasti u srpnju 1938. godine, da su kontaktirali *domaćeg umjetnika*. Ostaje nejasno je li to bilo tijekom apsolvature i boravka u Zagrebu, odnosno, prije nego što je završio studij i preuzeo svjedodžbu 13. srpnja 1938. godine. Hipoteza da su ga *kontaktirali* najkasnije do ljeta implicira da je skicu izradio za apsoventure i da je poziv umjetnicima upućen ranije, u prvoj polovici 1937. godine.

Lijevo: Sl. 11. Janez Weiss, *Skica za spomenik Vatroslavu Jagiću*, 1937. ili 1938. (Foto: Andrej Švoger, GMV, 2023.) Desno: Sl. 12. *Sadreni model za spomenik Vatroslavu Jagiću*, fotografija, prije 20. kolovoza 1938. (Foto: digitalizirao Hrvoje Gržina, Hrvatski državni arhiv, 2020.)

¹⁰⁷ HUZIAN, 2017., 153.

Iz spisā se iščitava tijek lijevanja bronce. Filić u molbi gradonačelniku 20. kolovoza piše da je skulptura "već u stadiju konačne izvedbe i za nekoliko dana započet će lijevanje u bronci". Weiss je prije tog datuma modelirao sadreni model. Ne zna se kad su točno izrađeni kalupi za lijevanje, možda čak poslije 3. rujna, nakon što gradonačelnik svoju molbu s fotografijama (koje je zasigurno dobio od Filića) šalje Banskoj upravi Savske banovine. Pismo ljevača bronce Ljevaonice umjetnina ALU Franje Antolića, kojim 29. rujna Filiću javlja da 1. listopada može preuzeti bronzcu i da netko od gospode iz odbora dođe platiti 14.000 Dinara, posljednju svotu kako ih je to obavijestio sam Weiss, potvrđuje da je izlivena do 29. rujna.¹⁰⁸ Filićev dopis tvrtci urudžbiran isti dan implicira zapreku oko prijevoza. Nesumnjivo je bronca izlivena netom prije 29. rujna 1938. godine. Možda se kratki rok u kojemu je Weiss izveo rad, odnosi na ljeto ili jesen prije otkrića.

Lijevo: Sl. 13. *Sadreni model za spomenik Vatroslavu Jagiću, bočni pogled, fotografija, prije 20. kolovoza 1938.* (Foto: digitalizirao Hrvoje Gržina, Hrvatski državni arhiv, 2020.) Desno: Sl. 14. *Frano Kršinić, Spomenik Franu Buliću, 1935., ispred južnog pročelja Hrvatskoga državnog arhiva, Zagreb.* (Foto: A. K., 2023.)

¹⁰⁸ GMV, dokumentacija. *Pismo Franje Antolića Krešimiru Filiću 29. rujna 1938.*

10. WEISSOV ANGAŽMAN: SKICA, MODEL, ODLJEV

Skicu za spomenik Wiess je oblikovao u sadri i patinirao (sl. 11),¹⁰⁹ 1937. ili 1938. godine. Ona je prijedlog kojim si je osigurao narudžbu. Zrcali način kojim su budući slikari studirali: Ljubo Babić je na Akademiji uveo crtanje akta i krokija što su "đaci osobito voljeli. Čak su i kipari na katu radili krokije u glini".¹¹⁰ Prema skici je izmodelirao sadreni model. Dvije ga fotografije prikazuju u prostoriji s drvenim dvokrilnim vratima; stoji na podnožju. Na prvoj je snimljen iz veće udaljenosti i frontalno (sl. 12). Slijeva se razabire model ljudskoga lika, lijeva strana prsa i ljevica u kraljevskoj ili vojničkoj odori, s reverom na prsima.¹¹¹ Na drugoj je snimljen Jagićev desni tričetvrt profil (sl. 13).¹¹² S obzirom na dataciju Perkove molbe i Filićeve gradonačelniku sadreni model je fotografiran prije 20. kolovoza. Ne može se znati gdje je model snimljen, niti utvrditi identitet lika susjedne sadre s velikim reverom i naborima rukava na laktu.¹¹³

Weiss je skicirao lik profesora koji na nižem kvadratnom podnožju mirno stoji u kontrapostu: lijevom nogom unazad, a desnom nogom pruženom u dijagonalni kut podnožja iskoračuje obuvenim stopalom. Nepomičnoj glavi vreističih crta lica i uspravnim prsima prkose ruke. Iza leđa drži spuštenu ljevicu i šaku uz slabine; ispred se nazire nadlaktica. Primijetnija je desnica, povišena i ispružena uz prsa i s nadlakticom uz trup. U otvorenom dlanu desnice drži otvorenu knjigu, smireno je čita blago pognute glave i brade primaknute i spuštene prema vratu. Nosi košulju, prsluk i kaput do koljena s gumbima na lijevoj i prorezima za kopčanje na desnoj strani. Statičnim likom ne izlazi izvan postolja, a zatvorenu formu i vertikalu pojačava niz usporednih okomitih nabora kaputa koji, usukani između bedara, skladnom tijelu ograničavaju pokret. Ne može se znati je li zatvorenost lika bila naručiteljeva

¹⁰⁹ *Skica za spomenik Vatroslavu Jagiću u Varaždinu*, Janez Weiss, 1937.?; sadra, modeliranje; bojanje; 46 x 18 x 16 cm, GMV, ZOJK, GMV-59269.

¹¹⁰ Ariana NOVINA, "Ljubo Babić kao likovni pedagog na ALU", *Zbornik radova znanstvenog simpozija Doprinos Ljube Babića hrvatskoj kulturi i umjetnosti*, Zagreb, 21. i 22. ožujka 2011., Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske i Moderna galerija, ur. Libuše Jirsak i Petar Prelog, 2013., 68.

¹¹¹ HDA, [0143] Savska banovina. Opće odjeljenje - ZG (1929.-1939.) Sekretarijat, Opći spisi (1929.-1939.), kutija 10, 1235/1938., *Sadreni model spomenika Vatroslavu Jagiću u interijeru sa sadrenim modelom*, 1938., papir, srebro-želatinska fotografija; 10,2 x 7,6 cm.

¹¹² HDA, [0143] Savska banovina. Opće odjeljenje - ZG (1929.-1939.) Sekretarijat, Opći spisi (1929.-1939.), kutija 10, 1235/1938., kutija 10, 1235/1938., *Sadreni model spomenika Vatroslavu Jagiću u interijeru*, 1938., fotografski papir, srebro-želatinska fotografija; 13,3 x 8,4 cm.

¹¹³ Potraga za skulpturom zasad nije imala rezultata. Na pomoći autorica zahvaljuje povjesničarima umjetnosti Ivani Mance (Institut povijesti umjetnosti, Zagreb), Davorinu Vujičiću (Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec), Igoru Borozanu (Odsjek za povijest umjetnosti Filozofski fakultet, Beograd), Petru Mikšu (Odsjek za povijest umjetnosti Filozofski fakultet, Ljubljana) i povjesničaru Ivanu Smiljaniću (Institut za noviju povijest Slovenije, Ljubljana).

zamisao koju je Weiss proveo, jer se kamenim aktom iz ratnih godina potvrdio kao vrsni oblikovatelj tijela. Najvjerojatnije je da je naručiteljeva ideja bila prikazati Jagića s knjigom.

Ne može se znati je li kipar obrtanjem strana ruku na modelu ispunio (još jedan) naručiteljev zahtjev. Knjigu drži ljevica, desnica se skriva iza leđa. Zadržavši položaj nogu, izgubio se kontrapost, ali dobila uravnoteženija kompozicija koju, gleda li se kip frontalno, čine snažnija dijagonala između ispruženih ljevice i desne noge, te njoj suprotna slabija dijagonala između desnice i lijeve noge. Sijeku se kod trbuha: prožima ga sjena ispod povišene ruke koja naglašava knjigu. Desno stopalo i izbočeniji dijelovi zatvorene figure daju snažan pokret. Iskorak pojačan stopalom desne noge snažniji je kada se skulpturu promatra bočno.

Pristupi li se bronci bliže, pogled uzvraća profesor koji s knjigom u ruci predaje okupljenima. Bronca odaje da je kipar portretist s istančanim osjećajem za realizam koji ozbiljno lice s brkovima, bardom i zulufima s fotografija može realistički prenijeti u volumen skulpture. Glava se čini manjom od šake ljevice, koju veličinom pretiče desna noga, dulja od lijeve. Možda je Weiss produžio noge ne bi li se figura u daljini doimala skladnijom. Je li dužoj nozi razlog što je kip prema legendi, po dolasku u Varaždin pao i odlomio mu se dio s nogom koji su zavarili? Iako tumači taj nesrazmjer nogu, zgoda pravi društvo mitu koji ne može objasniti zašto Jagić ima kaput sa ženskim kopčanjem.¹¹⁴ Od skice do odljeva, kipar prenosi ritmički niz proreza za gumbe, nabor na rukavu kod desnog ramena, paralelne nabore koji obgrljuju desno bedro, usjeke hlača ispod desnog koljena i iznad poruba hlača iznad desnog stopala. Modelu jače oblikuje okomite nabore kaputa uz trup koji se zvonoliko šire pri dnu, gdje ih spaja u punu zatvorenu masu koju, gleda li se bočno, čini razlomljena linija isprsnog trupa, uvučenoga trbuha i iskoračene noge. Moguće je da su predviđeni mramorni postament, zbog manjka novčanih sredstava, zamijenili pješčanjakom.

11. MOGUĆI IZVOR STVARALAČKOG POLETA

Pretpostavlja se da je kipar nadahnuće u izradi kipa pronašao u nekom uzoru. Potraga prema kriteriju gdje portretirani stoji u raskoraku ispružene noge, polučila

¹¹⁴ "Prvo je cijena [spomenika] bila viša od planirane. Nakon toga prekoračeni su svi rokovi izrade. Kad je spomenik bio gotov, srušio se zbog vlastite težine na pod i uništio jedan stan u Ilici u Zagrebu. Kip je ostao čitav, ali su ga slomili radnici prilikom preseljenja u Varaždin. Oni su, da bi sakrili svoju pogrešku, stvar uzeli u svoje ruke. Zbog toga je kipu lijeva noga kraća, odnosno, stoji u neprirodnom položaju, lijeva noga mu je ispružena, a desna je ispred lijeve isto ispružena. Nakon svih problema kip je napokon došao na svoje mjesto. Tek tada je primjećeno da ima ženski kaput s gumbima na lijevoj strani." [Miran BOJANIĆ MORANDINI], *Upoznajte Varaždin i okolicu*. Vodič i plan grada, Vall 042 d. o. o. i Varteks tiskara, Varaždin, 2005., 19.

bi beskraj rezultata. Utjecaj se prati na prvoj ideji – skici. Koncept kojim je Wiess na skici riješio figuru koja u rukama drži knjigu, vidi se na bronci *Don Frane Bulić* (1935.) njegova učitelja Frane Kršinića. U trenutku otkrivenja spomenika hrvatskom arheologu, epigrafičaru, povjesničaru i konzervatoru starina (sl. 14),¹¹⁵ Weiss dvije godine pohađa studij. Kršinić je tog svećenika prikazao realistički u raskoraku, lijeve noge povučene unatrag i desne unaprijed. U rukama drži ploču položenu na bedro desne noge koju oslanja na povišenje. Ova kompozicija koja grupira masu na desnu stranu tijela s arheološkim ulomkom moguće se odrazila na Weissov rad, s razlikom što slavist ne drži tešku ploču i ne treba oslonac jer knjigu može držati u ruci uz prsa. Moguće je da je Weiss i u obradi površine pronašao uzor u učiteljevom opusu.

Lijevo: Sl. 15. Frano Kršinić, *Kipar Ivan Meštrović*, 1933. (Foto: Nacionalni muzej moderne umjetnosti, 2023.) Desno: Sl. 16. Frano Kršinić, *Glava žene*, 1929. (Foto: Nacionalni muzej moderne umjetnosti, 2023.).¹¹⁶

¹¹⁵ Frano Kršinić, *Spomenik don Franu Buliću*, Zagreb?, 1935.; bronca, lijevanje; kamen, klesanje; v. 260 cm, Zagreb. Naručitelj zagrebačko društvo »Hrvatska žena«. Ispred južnog pročelja HDA. *Don Frane Bulić prigodom otkrića spomenika 28. VII. 1935.*, Društvo "Hrvatska žena", Tiskara knjižare St. Kugli, Zagreb, 1935., 16-17.

¹¹⁶ Na fotografijama autorica najsrdacnije zahvaljuje Tatijani Gareljčić, muzejskoj savjetnici NMMU-a u Zagrebu.

Obrada površine najbolje se vidi na sadrenom modelu jer podatan materijal, piše povjesničar umjetnosti Maro Grbić [2008.-2009.], pokazuje tragove kipareve ruke i alata, najbogatiji je detaljima i najsiriomašniji tragovima postupka izrade.¹¹⁷ Sadrenog modela nema i preostaje patinirana sadrena skica. Nanos boje na sadrenim radovima, piše Grbić, dodaje "plastičku izražajnost" i oduzima detalje i finoću obrade.¹¹⁸ Usporedba se temelji na odljevu. Na nekim mjestima Weiss površinu tretira posve impresionistički nedovršeno, na drugima je zaglađuje. S jedne strane to moguće ukazuje na iskustvo u izradi keramike, a s druge na sličnosti s Kršinićevim brončanim portretom *Ivana Meštrovića* (1933.) i terakotnim poprsjima, *Glavi žene i Ženskoj glavi* (sl. 15 i 16).¹¹⁹ Takva se tekstura na varaždinskoj bronci razabire na donjem dijelu kaputa, uz nabore. Kad se sažmu sudovi o Weissovom kipu koji je izradio u kratkom vremenu, teško se oteti dojmu da je Filić možda bio u pravu kada je kip slično i različito vrednovao. Misao da je kip osrednji rad odnosila bi se na perspektivna skraćivanja, produženu nogu. Moguće da Filić kada 1960-ih iznosi sud, nije znao da je kip uravnoteženost kompozicije i anatomiju tijela riješio na kasnijim djelima. U Ljubljani je nakon smrti ostavio trag na druge kipare.

12. SPOMENIK U OKVIRU VARAŽDINSKE SKULPTURE

Spomenik Vatroslavu Jagiću, kao što slovenska historiografija navodi, jedini je veliki rad toga slovenskog kipara. Stilski sud o bronci, oblikovanoj veristički u prikazu portretiranog i impresionistički u prikazu površine, biti će moguće proširiti i prikazati u okviru šire povijesti umjetnosti, kako hrvatske i tako slovenske, tek s istraživanjima života i djela Janeza Weissa. Međutim, bronca se može sagledati u okviru varaždinske skulpture toga razdoblja. Do kraja XIX. stoljeća u gradu Varaždinu postavljani su sakralni spomenici (pilovi, slobodonostojeće skulpture na pročeljima građevina) i svjetovni radovi: uz sačuvane cimere na pročeljima kuća, izgubljena skulptura *Ivana Gundulića* (odluka o narudžbi 1872.) na istočnom pročelju kazališne zgrade i izgubljene četiri skulpture godišnjih doba u gradskom parku. U prva dva desetljeća XX. stoljeća postavljeno je šest skulpturalnih djela: spomen-ploče znamenitima na pročeljima građanskih kuća, *Spomen-poprsje carice Sisi* (1900.)

¹¹⁷ Maro GRBIĆ, "Stupnjevanje izvornosti u kiparstvu - Vrednovanje kipova u postupcima odlijevanja i očuvanja gipseva", *Anali Galerije Augustinčić*, MHZ – GAA, Klanjec, br. 28-29, 2008.-2009., 214.

¹¹⁸ *Ibidem*, 214, 215.

¹¹⁹ Frano Kršinić, *Glava žene*, 1929., terakota, v. 40 cm, NMMU, MG-1345.; Frano Kršinić, *Ženska glava*, 1929., terakota, v. 40 cm, NMMU, MG-1348; Frano Kršinić, *Ivan Meštrović*, 1933., lijevanje, bronca; 51 x 11 x 19 cm, NMMU, MG-1355. Vidi: Tatijana GARELIJČ, *Frano Kršinić (1897.-1982.) [katalog izložbe]*. Moderna galerija, Zagreb, 2018., bez paginacije.

u gradskome parku na mjestu par metara južnije gdje stoji meteorološki stup, *Spomenik Prvom svjetskom ratu/Verdienst* (1915.) ispred pročelja franjevačke crkve i dva nadgrobna spomenika, obitelji Leitner (1908.) na židovskom groblju i obitelji Jagić (1915.) na gradskom groblju. Nadgrobni su spomenici brončani na kamenim postoljima i oba prikazuju alegorije: onaj židovske obitelji reljef s nizom figura muškaraca, žena i djece, dok onaj slavišćeve obitelji, sjetnu ženu. Jedina djela – spomenici stvarnim osobama – bila su skulptura Ivana Gundulića (otuđena 1950-ih godina) i veristički i pomalo idealizirani portret carice Sisi, rad hrvatskog kipara Ivana Rendića.

U razdoblju između dvaju svjetskih ratova u gradu je postavljeno trinaest kiparskih radova: spomenici, nadgrobni spomenici, spomen-ploče zaslužnicima, spomen-područja, skulpture sakralne i svjetovne tematike. Do trenutka podizanja Jagićeva spomenika na obližnjoj parkovnoj livadi podignut je *Spomenik Willimu Bernardu Mülleru* (1925.). Premda je Mila Wod time postala prva autorica jedne javne skulpture na otvorenom u Varaždinu, njezin rad čine kameni blok i spomen-ploča, a ne portret. *Verdienst* je 1931. godine ustupio svoje mjesto Meštrovićevomu *Gr-guru Ninskom* (1931.), brončanoj punoj figuri biskupa. Spomenik *kralju Aleksandru I. Karađorđeviću*, kameni postament s brončanim portretom kralja u punoj figuri koje je izradio hrvatski kipar Antun Augustinčić, nalazio se na glavnom gradskom trgu od 1935. do 1941. godine. Dakle, Weissova bronca nema prvenstvo portreta u gradu – jer već postoje portreti Ivana Gundulića, carice Sisi i kralja Aleksandra, a niti prvenstvo pune figure jer postoji i puna figura biskupa. Međutim, ona ima prvenstvo u činjenici da je to prvi portret u punoj figuri koji veristički prikazuje osobu iz varaždinske povijesti i kulture. Prije njegove bronce, skulptura je postavljanja kako u povijesnoj jezgri, a tako i na odobu grada, te se ne može posve ustvrditi točan razlog odabira njezine lokacije. U svakom slučaju, Weissova skulptura se stilski i sastavnicama niti ne razlikuje od skulptura postavljenih u to doba – nju, kao i druge, čine postament i puna figura osobe, potrtrirana realistički, s elementima koji osobu čine prepoznatljivom.

13. ODJEK SKULPTURE U SLOVENSKOJ UMJETNOSTI

Slovenski akademski kipar Boris Kalin izveo je brončano *Spomen-poprsje Primožu Trubaru* (sl. 18).¹²⁰ Bronca na kvadru s uklesanim imenom oca slovenske književnosti i vjerskog reformatora iz XVI. stoljeća ukrašava park Evangeličke crkve sv. Maksimilijana Celjskog od 1950. godine. Profesor kiparstva na Akademiji likov-

¹²⁰ Na fotografiji spomenika autorica najljepše zahvaljuje kustosu Egonu Horvatu i muzejskom savjetniku Tončku Kregarju, ravnatelju Muzeja novejšje zgodovine Celje.

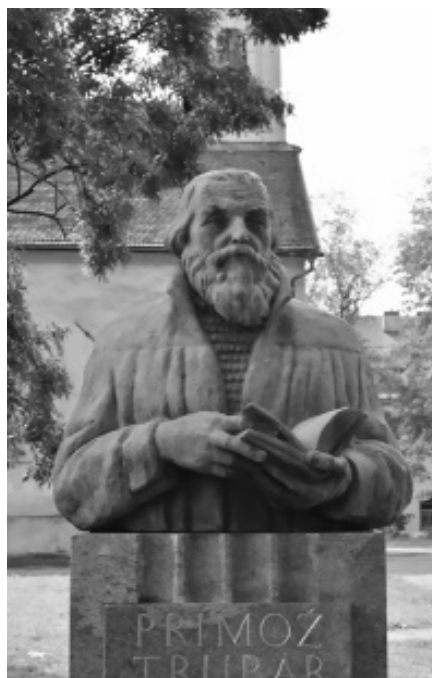
nih umjetnosti u Ljubljani u portretiranju protestanta nije slijedio portret koji je četiri desetljeća prije izradio modernistički kipar Franc Berneker. Secesijski oblikovan lik za propovjedaonicom potonji kipar, piše povjesničar umjetnosti Damir Globočnik [2020.], izvodi prema portretu na drvorezu iz Trubarova prijevoda *Hišne postile* tiskanog 1578. godine (klerik u pastroskoj odjeći desnicom drži zatvorenu knjigu, ljevicu drži na desnom zapešću) i drvorezu Jakoba Lederleina koji mu daje puniju bradu i manje iskrivljen nos.¹²¹ Kalin vjerno donosi klerika, a trokutastu zatvorenu formu nepomičnog trupa razbijaju horizontalno položene ruke s knjigom: ljevicom je drži, a prstima desnice prebire po listovima. Moguće je da je motiv ruke preuzeo od Weisa, kolege s kojim je radio u kamenoklesarskom poduzeću Kunovar.¹²² Iako je Kalin studij završio kod Ivana Meštrovića, najveći utjecaj na opus imao je, ističe Globočnik [2019.], Frano Kršinić.¹²³ Šezdeset i osam godina poslije, akad. kipar Ferenc Király iz Lendave se u izradi brončana *Spomen-poprsja Primoža Trubara* ugledao upravo na Kalina. Time se može pratiti utjecaj Weissova rješenja za Spomenik Vatroslavu Jagiću (sl. 17) koji se odrazio u slovenskoj modernoj i suvremenoj umjetnosti.¹²⁴

¹²¹ Damir GLOBOČNIK, *Trubarjev spomenik v Ljubljani*, Umetnost na Slovenskem, Ljubljana, 2020., 70-71. Drvorez Jakova Lederleina (? , 1550. – ?, 1604.): "Bildnis des Primvs Trvbervs Carniolanvs", *Digitalen Portraitindex*, Bildarchiv Foto Marburg, 2023. <http://www.portraitindex.de/documents/obj/34701667> (13. svibnja 2023.)

¹²² Ovaj i prethodni podaci o kiparu prema: Martin JEVNIKAR, "Kalin, Boris (1905–1975)". *Slovenska biografija*. SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1013530/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (7. ožujka 2023).

¹²³ Damir GLOBOČNIK, "Spomenik kralju Aleksandru I. v Mariboru", *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Univerza v Mariboru i Zgodovinsko društvo v Mariboru, Maribor, god. 90, br. 3-4, 2019., 133-163.

¹²⁴ Izlivena povodom pola tisućljeća rođenja Primoža Trubara, otkrivena 7. lipnja 2008. u Laškom. Drugi odljev postavljen 28. listopada 2008. pred gradskom vijećnicom u Lendavi, a 20. rujna 2014. preseljen ispred evangeličke crkve u Lendavi. Na kamenom postamentu uklesano »1508-2008«. Galerija-Muzej u Lendavi čuva patiniranu sadru. Vidi: Museums.SI, "Ferenc Király: Primož Trubar", Semantika d. o. o., 2018. <http://museums.si/sl-si/Domov/Zbirke/Predmet?id=498720> (7. ožujak 2023.) Na podacima autorica zahvaljuje Atilli Pisljaku, kustosu Galerija-Muzej Lendava, koji ju je uputio na skulpturu.

Lijevo: Sl. 17. Janez Weiss, *Spomenik Vatroslavu Jagiću*, detalj, otkriven 16. listopada 1938. Gradsko šetalište, Varaždin. (Foto: A. K., 2022.) Desno: Sl. 18. Boris Kalin, *Spomen-popsje Primoža Trubara*, 1950. Park Evangeličke crkve sv. Maksimilijana, Celje. (Foto: Egon Horvat, Muzej novejšje zgodovine Celje, 2023.).

IZVORI

DOKUMENTI ARHIVA I MUZEJA

- 1/ Arhiv Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu. Fond Studentska dokumentacija. *Matični list Janeza Weissea*, 1937.
- 2/ Državni arhiv u Varaždinu, [0635] JAGIĆ, Vatroslav (Varaždin, 1838 – Beč, 1923) – Varaždin, Zagreb, Odesa, Beč; 1856/1922: kut. 1; 0,08. PrP; Sl., razglednica: *Rodna kuća i grob Dr. Vatroslava Jagića u Varaždinu*.
- 3/ Državni arhiv u Varaždinu, [0649] Gradsko poglavarstvo Varaždin – Varaždin (1918.-1941.), Zapisnici skupština Gradskog zastupstva, Gradskog vijeća 1919.-1941., *Zapisnik sjednice 11. srpnja 1938.*, točka 24.
- 4/ Državni arhiv u Varaždinu, [0649] Gradsko poglavarstvo Varaždin – Varaždin (1918.-1941.), Opći spisi 1918.-1941., 11.798/1938, *Zapisnik sjednice 11. srpnja 1938.*, isječak papira s točkom 24.

- 5/ Državni arhiv u Varaždinu, [0649] Gradsko poglavarstvo Varaždin – Varaždin (1918.-1941.), Opći spisi 1918.-1941., 13.343/1938, *Pismo Krešimira Filića Gradskom poglavarstvu Varaždin 20. kolovoza 1938.*
- 6/ Državni arhiv u Varaždinu, [0649] Gradsko poglavarstvo Varaždin – Varaždin (1918.-1941.), Opći spisi 1918.-1941., 14.266/1938, *Molba predsjednika Gradske općine Varaždin Dragutina Perka vršitelju dužnosti bana Savske banovine u Zagrebu, 3. rujna 1938.*
- 7/ Državni arhiv u Varaždinu, [0649] Gradsko poglavarstvo Varaždin – Varaždin (1918.-1941.), Opći spisi 1918.-1941., 13.343/1938, *Naputak predsjednika Gradske općine Varaždin Dragutina Perka Gradskom računovodstvu i blagajni, 30. ožujka 1940., "koncept".*
- 8/ Državni arhiv u Varaždinu, [0649] Gradsko poglavarstvo Varaždin – Varaždin (1918.-1941.), Zapisnici skupština Gradskog zastupstva, Gradskog vijeća 1919.-1941., *Zapisnik sjednice 3. listopada 1923., točka 24., br: 7715/1923.*
- 9/ Gradski muzej Varaždin. Dokumentacija. *Knjiga urudžbenih zapisnika Varaždinskoga muzealnog društva: 1. studenog 1936. – 3. kolovoza 1946.* Varaždinsko muzealno društvo.
- 10/ Gradski muzej Varaždin. Dokumentacija. *Pismo Franje Antolića Krešimiru Filiću 29. rujna 1938.*
- 11/ Gradski muzej Varaždin. Dokumentacija. *Pismo Krešimira Filića Gipsoteki u Zagreb 23. ožujka 1949.*
- 12/ Gradski muzej Varaždin. Dokumentacija. Prepiska Varaždinskog muzealnog društva, *Pismo Rudolfa Valdeca Krešimiru Filiću 31. srpnja 1924.*
- 13/ Gradski muzej Varaždin. *Spomenica i knjiga zapisnika varaždinske gimnazijske ekstenze. Varaždin, 30. studenoga 1921. – 2. veljače 1929., 1929., GMV-57462.*
- 14/ Hrvatski državni arhiv, [0143] Savska banovina (Kraljevska banska uprava Savske banovine). Opće odjeljenje – Zagreb (1929.-1939.), Sekretarijat banske uprave, Opći spisi (1929.-1939.), kutija 10, 1235/1938., *Pismo predsjednika Gradske općine Varaždin Dragutina Perka v. d. banu Savske banovine u Zagrebu, 3. rujna 1938., primljeno 5. rujna 1938. Sadreni model spomenika Vatroslavu Jagiću u interijeru, 1938., papir, srebro-želatinska fotografija; 13,3 x 8,4 cm.*
- 15/ Hrvatski državni arhiv, [0143] Savska banovina (Kraljevska banska uprava Savske banovine). Opće odjeljenje – Zagreb (1929.-1939.), Sekretarijat banske uprave, Opći spisi (1929.-1939.), kutija 10, 1235/1938., *Pismo predsjednika Gradske općine Varaždin Dragutina Perka v. d. banu Savske banovine u Zagrebu, 3. rujna 1938., primljeno 5. rujna 1938. Sadreni model spomenika Vatroslavu Jagiću u interijeru sa sadrenim modelom, 1938., papir, srebro-želatinska fotografija; 10,2 x 7,6 cm.*

HISTORIOGRAFIJA

KNJIGE I POGLAVLJA U KNJIGAMA

- 1/ [Miran BOJANIĆ MORANDINI], *Upoznajte Varaždin i okolicu. Vodič i plan grada*, Vall 042 d. o. o. i Varteks tiskara, Varaždin, 2005.
- 2/ "Studenti 1907.-2000.", *Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu: 1907-1997*, ur. Dubravka Babić, Miroslav Gašparović, Miroslav Šutej i Ante Rašić, Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu, Zagreb, 2002., 652-747.
- 3/ Ana ADAMEC, *Rudolf Valdec*, "A. G. Matoš", Zagreb – Samobor, 2001.
- 4/ Don Frane Bulić *prigodom otkrića spomenika 28. VII. 1935.*, Društvo "Hrvatska žena", Tiskara knjižare St. Kugli, Zagreb, 1935.
- 5/ Krešimir FILIĆ, *Lik Vatroslava Jagića*, samoizdat, Varaždin, 1963.
- 6/ Krešimir FILIĆ, *Varaždinski muzej*, Varaždinsko muzealno društvo, Varaždin, 1943.
- 7/ Grgo GAMULIN, *Hrvatsko kiparstvo XIX. i XX. stoljeća*, ur. Milan Mirić, Naprijed, Zagreb, 1999.
- 8/ Tatijana GARELIJĆ, *Frano Kršinić (1897.-1982.) [katalog izložbe]*. Moderna galerija, Zagreb, 2018.
- 9/ Damir GLOBOČNIK, *Trubarjev spomenik v Ljubljani*, Umetnost na Slovenskem, Ljubljana, 2020.
- 10/ Vladimir HUZHAN, *Varaždin i vojska u međuratnom razdoblju (1918.-1941.)*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, Varaždin, 2017.
- 11/ Ariana NOVINA, "Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu – mjesto formiranja slovenskih umjetnika (1907.-1945.)", *Spone: Zagrebačka Akademija likovnih umjetnosti i slovenski umjetnici između dva svjetska rata, Nacionalni muzej moderne umjetnosti Zagreb, 20. travnja 2021. – 20. lipnja 2021.*, ur. Asta Vrečko i Dajana Vlasisavljević, Nacionalni muzej moderne umjetnosti i Akademija likovnih umjetnosti, 2021., 31-42.
- 12/ Enes QUIEN, *Kipar Rudolf Valdec: život i djelo (1872.-1929.) [disertacija]*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2012.
- 13/ Vanja RADAUŠ, "Akademija likovnih umjetnosti i NOB", *Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu 1907-1987*, ur. Josip Biffel, Đuro Seder, Mladen Pejaković, Ive Šimat-Banov, Zdravko Tišljar, Vera Turković, Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu, Zagreb, 1987., 53-57.
- 14/ Ljerka ŠIMUNIĆ, *Vatroslav Jagić: uz 150. obljetnicu rođenja*, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 1988.

- 15/ Antonija TKALČIĆ KOŠČEVIĆ, *Sjećanja na prve generacije Umjetničke akademije u Zagrebu*, ur. Velimir Neidhardt, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Arhiv za likovne umjetnosti, Zagreb, 2007.
- 16/ Diana VLAISAVLJEVIĆ, "Zašto Zagreb", *Spone: Zagrebačka Akademija likovnih umjetnosti i slovenski umjetnici između dva svjetska rata, Nacionalni muzej moderne umjetnosti Zagreb, 20. travnja 2021. – 20. lipnja 2021.*, ur. Asta Vrečko i Dajana Vlaisavljević, Nacionalni muzej moderne umjetnosti i Akademija likovnih umjetnosti, 2021., 11-30.
- 17/ Asta VREČKO, "Zagrebačka Akademija likovnih umjetnosti i slovenska umjetnost između dvaju ratova", *Spone: Zagrebačka Akademija likovnih umjetnosti i slovenski umjetnici između dva svjetska rata, Nacionalni muzej moderne umjetnosti Zagreb, 20. travnja 2021. – 20. lipnja 2021.*, ur. Asta Vrečko i Dajana Vlaisavljević, Nacionalni muzej moderne umjetnosti i Akademija likovnih umjetnosti, 2021., 43-66.
- 18/ *Za svobodu padli umetniki: Hinko Smrekar, Franjo Golob, Lojze Šušmelj, Janez Weiss-Belač, Milena Dolgan*, Društvo slovenskih upodabljajočih umetnikov, Ljubljana, 1945.

ZBORNICI, GODIŠNJACI I ČASOPISI

- 1/ Krešimir FILIĆ, "Pučko-prosvjetni rad Varaždinske gimnazijske ekstenze i Varaždinskog pučkog sveučilišta od 1920. [do] 1941.", *Prilozi historiji Varaždina*, Narodno sveučilište "Braća Ribar" i Ogranak Matice hrvatske Varaždin, Varaždin, 1967., 108-118.
- 2/ Krešimir FILIĆ, "Varaždinski muzej", *Narodna starina*, Zagreb, 1925., br. 11., 317-328.
- 3/ Tatijana GARELIJĆ, "U povodu 140. obljetnice rođenja: Rudolf Valdec (1872.-1929.) – plakete i medalje iz fundusa Moderne galerije u Zagrebu", *Numizmatički vjesnik*, Hrvatsko numizmatičko društvo, Zagreb, god. 54, br. 65, 2012., 206-219.
- 4/ Damir GLOBOČNIK, "Spomenik kralju Aleksandru I. v Mariboru", *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Univerza v Mariboru i Zgodovinsko društvo v Mariboru, Maribor, god. 90, br. 3-4, 2019., 133-163.
- 5/ Maro GRBIĆ, "Stupnjevanje izvornosti u kiparstvu - Vrednovanje kipova u postupcima odlijevanja i očuvanja gipseva", *Anali Galerije Augustinčić*, Muzeji Hrvatskoga zagorja – Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, br. 28-29, 2008.-2009., 209-217.

- 6/ Vladimir HUZJAN, "Uloga Krešimira Filića u proslavi tisuću godina postojanja hrvatskog kraljevstva u Varaždinu 1925. godine", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Varaždin*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Grad Varaždin, Zagreb – Varaždin, br. 23, 2012., 75-103.
- 7/ Ana KANIŠKI, "Povijesno-umjetničke teme varaždinskih pučko-prosvjetnih predavanja (1917.-1941.)", *Varaždin i sjeverna Hrvatska u desetljeću nakon Velikog rata*, Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti umjetnosti u Varaždinu, gl. ur. Stjepan Damjanović i Vladimir Huzjan, Zagreb - Varaždin, 2019., 97-128.
- 8/ Ariana NOVINA, "Ljubo Babić kao likovni pedagog na Akademiji likovnih umjetnosti", *Zbornik radova znanstvenog simpozija Doprinos Ljube Babića hrvatskoj kulturi i umjetnosti*, Zagreb, 21. i 22. ožujka 2011., Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske i Moderna galerija, ur. Libuše Jirsak i Petar Prelog, 2013., 86-92.
- 9/ Enes QUIEN, "Utjecaj političkih događaja na sudbinu spomenikā Rudolfa Valdeca", *Anali Galerije Augustinčić*, Muzeji Hrvatskog zagorja – Galerija Antuna Augustinčića, Klanjec, br. 32-35, 2012.-2015., 159-184.
- 10/ Anica VLAŠIĆ-ANIĆ, "Obilježena 150. obljetnica rođenja Vatroslava Jagića (Zagreb, 6. X. 1988. – Varaždin, 6-30. X. 1988.)", *Slovo; časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu*, Staroslavenski zavod "Svetozar Ritig", Zagreb, br. 39-40, 1989.-1990., 237-242.

ENCIKLOPEDIJE

- 1/ Višnja FLEGO, "Akademije, umjetničke", *Enciklopedija likovne umjetnosti*, gl. ur. Žarko Domjan, Zagreb, 1995-1996., 2.
- 2/ Martin JEVNIKAR, "Kalin, Boris (1905–1975)". *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1013530/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (7. ožujka 2023).
- 3/ Asta ZNIDARČIČ, "Weiss, Janez (1915–1944)". *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi835135/#slovenski-biografski-leksikon> (7. svibnja 2020).

NOVINE

- 1/ Krešimir FILIĆ, "Bogatstvo starih spomenika grada Varaždina", *Varaždinske vijesti*, br. 835, 22. veljače 1962., 4.
- 2/ Krešimir FILIĆ, "Jagićev dom u Varaždinu?", *Naše pravice*, br. 20, 13. studenog 1924., 1.
- 3/ Krešimir FILIĆ, "Jagićeva spomen-ploča i spomenik", *Naše pravice*, br. 18, 30. listopada 1924., 1.
- 4/ Krešimir FILIĆ, "Rad gimnazijske ekstenze", *Naše pravice*, br. 9, 28. kolovoza 1924., 1-2.
- 5/ Krešimir FILIĆ, "Spomenik Vatroslava Jagića u Varaždinu", *Vijenac*, br. 12, 16. lipnja 1924., 394.
- 6/ A[ntun] J[IROUŠEK], "Jagićevo poprsje, plaketa i spomenik od prof. R. Valdeca", *Vijenac*, br. 12, 16. lipnja 1924., 393.
- 7/ "Akademijski slikar Janez Weiss-Belač", *Ljudska pravica*, br. 179., 18. studenog 1945., 6.
- 8/ "Dr. Vatroslav Jagić", *Narodno jedinstvo*, br. 32., 11. kolovoza 1923., 1-2.
- 9/ "I. Meštrović, T. Krizman i J. Kljaković u našem gradu", *Varaždinske novosti*, br. 73, 30. travnja 1931., 3.
- 10/ "Otkriće Jagićeva spomenika", *Varaždinske novosti*, br. 460, 22. rujna 1938., 3.
- 11/ "Proslava 100-godišnjice rođenja Dr. Vatroslava Jagića u Varaždinu", *Hrvatsko jedinstvo*, br. 52, 8. listopada 1938., 5.
- 12/ "Razmatranje o spomenicima u vezi s otkrićem spomenika Vatroslavu Jagiću u Varaždinu", *Hrvatsko jedinstvo*, br. 54, 22. listopada 1938., 1-2.
- 13/ "Spomeni mog života", *Varaždinske novosti*, br. 32., 17. srpnja 1930., 2-3.
- 14/ "Stogodišnjica Vatroslava Jagića. Varaždin postavlja spomenik svome velikome sinu", *Varaždinske novosti*, 13. listopada 1938., 3.
- 15/ "Svečano otkriće spomenika Vatroslavu Jagiću u Varaždinu", *Jutarnji list*, 17. listopada 1938., 2.
- 16/ "Svečanosti u Varaždinu u mjesecu novembru", *Narodno jedinstvo*, br. 21, 8. listopada 1925., 2.
- 17/ "Umjetnička izložba", *Narodno jedinstvo*, br. 19, 17. prosinca 1921., 3.
- 18/ "Varaždin sebi i svojoj prošlosti", *Varaždinske novosti*, br. 464, 20. listopada 1938., 4-5.

MREŽNE STRANICE

- 1/ "Bildnis des Primvs Trvbervs Carniolanvs", *Digitalen Portraitindex*, Bildarchiv Foto Marburg, 2023. <http://www.portraitindex.de/documents/obj/34701667> (13. svibnja 2023.)
- 2/ Museums.SI, "Ferenc Király: Primož Trubar", Semantika d. o. o., 2018. <http://museums.si/sl-si/Domov/Zbirke/Predmet?id=498720> (7. ožujak 2023.)

SUMMARY

THE MONUMENT TO VATROSLAV JAGIĆ IN VARAŽDIN AND SLOVENIAN SCULPTOR JANEZ WEISS

At the end of August 1923, shortly after the death of the scholar of Slavic philology Vatroslav Jagić (Varaždin, July 6, 1838 – Vienna, August 5, 1923), the Varaždin High School Extension, led by its member and then-secretary, professor Krešimir Filić, initiated an action to erect a worthy monument in his memory. They commissioned his cousin, the Croatian sculptor Rudolf Valdec (Krapina, March 8, 1872 – Zagreb, February 1, 1929). In a letter dated July 31, 1924, Valdec informed his client he had created a marble memorial plaque and two larger bronze plaques with a relief bust of the Slavist. He had made a two-part iron mould for forging smaller bronze plaques, a bronze memorial bust, and a plaster sketch for the monument that will be placed in the southeast corner of the city park, a location he had previously agreed to with his commissioner. In order to raise money for the monument, the Extension started selling specially made postcards and smaller bronze plaques. Moreover, it received voluntary gifts from various local societies and individuals. The monument was not made due to political reasons, disagreements among societies, and a lack of funds. A memorial plaque bearing the bronze professor's portrait was put on his birth house and commemorated on November 15, 1925. In 1926, the Extension passed on the remaining money and sculptural works to the Varaždin Museum Society. Under Filić's leadership and on the eve of the centenary of the professor's birth, the Museum Society will quickly address the issue of erecting the monument in the intended place. Since Valdec had passed away, the creation of the monument, possibly based on a tender, was entrusted to the young Slovenian Janez Weiss (Sveti Križ near Ljubljana, January 31, 1915 – Slovenski Gradec, February 21, 1944) at the end of his studies in Zagreb. In 1933, the eighteen-year-old Janez Weiss had enrolled in sculpture studies with the sculptor Frano Kršinić. After completing eight semesters, that is, 13 courses in sculpture, painting, applied art, and art history, he finished his studies in the class of his professor, the sculptor Robert Frangeš-Mihanović, on

June 21, 1937. By the time he received his diploma on July 13, 1938, he was already commissioned with the creation of the monument to Jagić. While collecting money for it, the Museum Society did not only rely on the received capital and the favour and benevolence of the Varaždin City government, but it had to match the same amount. Thus, it turned to the local banking institution and industries for additional funding. Janez Weiss secured his commission with a smallish plaster sketch. The coloured sketch depicts a free-standing figure of a Slavist in stride, with the right leg forward and the left backward, holding his left hand behind his back and an open book in his right hand. Two recently found photographs depict a plaster model of the monument in an interior. While sculpting the model, Weiss reversed the position of the linguist's hands: although the contrapposto was lost, a more harmonious composition was obtained with his left hand holding a book and right down his back. The sculptor was a stellar portraitist; he realistically depicted the professor's facial traits with a distinctive moustache, sideburns, and beard on both the model and the bronze. According to the dated documents, Weiss made the model by August 20, 1938, and cast the bronze in the Art Foundry of the Academy of Fine Arts in Zagreb by September 29 of the same year. The assembled monument with a bronze sculpture on a stone base was ceremonially unveiled on October 16, 1938, under the century-old linden trees in the city promenade. When modelling the sculpture, it is possible the young artist found his inspiration in the works of his teacher, Kršinić. After graduating, Weiss returned to Ljubljana to continue to work at the Kunovar stonemasonry. In his short artistic career, he influenced Slovenian artists. It seems his work colleague Boris Kalin repeated Weiss' static figure holding a book in his left arm while making a bronze memorial bust to Primož Trubar (1950) in Celje. The sculptor Ferenc Király modelled his memorial bust of a Slovenian protestant (2008) in Lendava in almost the same manner. Thanks to all the fifteen-year efforts made by Varaždin individuals, societies, industries, and city and state governments, the city of Varaždin today possesses a noteworthy piece of art. Apart from embodying the memory of Jagić's life and unparalleled work, the bronze represents the greatest sculptural work by Janez Weiss, who left his mark on Croatian and Slovenian art.

Key Words: Vatroslav Jagić; Krešimir Filić; Varaždin High School Extension; Rudolf Valdec; Varaždin Museum Society; Janez Weiss; Frane Kršinić; Boris Kalin; Ferenc Király; Primož Trubar; monument; plaster sketch; plaster model; bronze sculpture; city park.